

INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

PROGRAM
DZIESIĘCIOLETNIEJ SZKOŁY ŚREDNIEJ

HISTORIA

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

8514152

7
77)

Warszawa

Listopad 1976

WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

Institut für die Schulprogramme
Programm der Zehnjahresmittelschule.

Geschichte.

1. Auflage

Warszawa: Schul- und Pädagogische Verlage, 1977.

Władysław Czaplinski, prof.dr Antoni Czubinski, mgr Elżbieta Czubaszek, prof.dr Wacław Długoborski, prof.dr Jerzy Dowiat, doc.dr Karol Fiedor, prof.dr Janusz Gołębiowski, mgr Wit Górczyński, mgr Stanisław Jastrzębski, prof.dr Tadeusz Jędruszczak, doc.dr hab. Jerzy Kolendo, mgr Irena Kołodziej, mgr Józef Krysiński, doc.dr Bożena Krzywobłocka, doc.dr hab. Czesław Majorek, prof.dr Antoni Mączak, doc.dr hab. Jerzy Myśliński, doc.dr Ryszard Nazarewicz, mgr Jadwiga Ostapska, dr Edward Potkowski, doc.dr hab. Janusz Rulka, mgr Janina Rzyśko, prof.dr Henryk Samsonowicz, doc.dr hab. Jerzy Skowronek, doc.dr Stanisław Szostakowski, prof.dr Jerzy Topolski, dr Jan Trynkowski, dr Tomasz Wituch, doc.dr hab. Ryszard Wołoszyński, prof.dr Janusz Żarnowski.

Podstawę prac programowych stanowiły projekty opracowane przez Instytut Programów Szkolnych Ministerstwa Oświaty i Wychowania i Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego.

PL
Z-17 (1,77)

Georg-Eckert-Institut BS78

1 064 935 2

stawiony
Zespól
ci -
wice-
ydium,
r Janusz
Biało-
of.dr

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Zadaniem historii jako przedmiotu nauczania w dziesięcioletniej szkole średniej jest:

- zapoznanie uczniów z dziejami państwa i narodu polskiego, a także najważniejszymi wydarzeniami i zjawiskami historii powszechnej;
- ukazanie młodzieży rozwoju cywilizacyjnego ludzkości oraz genezy współczesnych stosunków społeczno-gospodarczych, ustrojowych, politycznych i kulturalnych;
- ukazanie związków między różnymi dziedzinami życia społecznego oraz powiązań historii ojczystej z dziejami powszechnymi;
- stopniowe wdrażanie do myślenia nomotetycznego, do dostrzegania i rozumienia podstawowych prawidłowości rozwoju historycznego.

Realizacja tych zadań ma na celu wyrobienie racjonalnego stosunku do przeszłości oraz ukształtowanie naukowego, zgodnego z założeniami materializmu historycznego, poglądu na dzieje państwa i narodu polskiego oraz historię powszechną.

Nauczanie historii powinno służyć przygotowaniu uczniów do aktywnego i świadomego udziału w życiu politycznym, społecznym, gospodarczym i kulturalnym kraju, do twórczej pracy dla dobra socjalistycznej Ojczyzny i jej dalszego rozwoju.

W tym zakresie szczególnego znaczenia nabiera:

- wdrażanie wychowanków do myślenia kategoriami życia społecznego;
- pogłębianie więzi uczuciowych z wielkimi postępowymi tradycjami polskiego życia narodowego i państwowego;

- ukazywanie twórczego wkładu Polski i Polaków do dorobku kulturalnego ludzkości;
- budzenie szacunku dla rewolucyjnej tradycji polskiego ruchu robotniczego;
- kształtowanie szacunku do państwa socjalistycznego oraz uzasadnionej dumy z jego osiągnięć na polu rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego.

Wychowanie patriotyczne powinno być w nauczaniu historii ściśle zespolone z wychowaniem internacjonalistycznym. Ważnym zadaniem historii jest:

- budzenie szacunku dla innych narodów i ich dorobku kulturalnego;
- rozwijanie wrażliwości na krzywdę społeczną;
- wychowanie w duchu humanizmu, tolerancji i zbliżenia między narodami;
- budzenie przywiązania do internacjonalistycznych tradycji polskiego ruchu robotniczego i braterskiej współpracy krajów socjalistycznych.

Nauczanie historii ma również przygotować uczniów do edukacji permanentnej. Z tego punktu widzenia szczególnego znaczenia nabiera:

- rozbudzanie zainteresowania przeszłością: dziejami powszechnymi, historią Polski, a także historią regionalną i lokalną;
- rozwijanie indywidualnych zainteresowań historycznych;
- kształtowanie odpowiednich nawyków i umiejętności w zakresie pracy z książką popularno-naukową i wydawnictwami encyklopedycznymi, a także spożytkowania wiadomości historycznych podawanych przez prasę, radio, telewizję, film itp.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

Klasa IV

/2 godziny tygodniowo/

I. O CZYM BĘDZIEMY SIĘ UCZYĆ NA LEKCJACH HISTORII /3 godziny/

1. P o d r ó ż w d a w n e c z a s y

Historia mówi o ludziach i wydarzeniach z przeszłości.

Pozostałości dawnych czasów źródłem naszej wiedzy o przeszłości. Wykopaliska, zabytki, rękopisy, stare księgi.

2. N a s z a m i e j s c o w o ś ć d z i ś i d a w n i e j

Nowe i stare budowle w naszej miejscowości /lub okolicy/.

Legendy i pamiątki z przeszłości. Izby Pamięci Narodowej.

II. ŻYCIE LUDZI W DAWNYCH CZASACH /13 godzin /

1. W j a s k i n i

Epizod^{4/}. Odkrycie w jaskini. Wizyta u archeologów.

Informacje. Najdawniejsze mieszkania ludzi /25 000 lat temu/

Sposoby zdobywania pożywienia. Ubiór, narzędzia pracy i walki.

2. W B i s k u p i n i e

Epizod. Odkrycie osady.

Informacje. Osada praszowska sprzed 2500 lat. Wygląd osady. Zajęcia i warunki życia mieszkańców.

3. N a z a m k u k s i ą ż ę c y m

Epizod. Pasowanie na rycerza.

Informacja. Charakter obronny budowli. Życie i obyczaje mieszkańców zamku.

1. Wszystkie proponowane epizody w działach II i III nauczyciel może zastąpić innymi. Informacje należy przekazać w całości.

4. Miasta 500 lat temu

Epizod. Na Rynku Krakowskim i w Sukiennicach.

Informacje. Wygląd miasta średniowiecznego. Warunki życia i zajęcia mieszkańców.

5. W chłopskiej zagrodzie 250 lat temu

Epizod. Z życia rodziny chłopskiej.

Informacje. Opis typowej zagrody chłopskiej i jej wyposażenia. Warunki pracy i życia chłopów.

6. W pałacu magnata 250 lat temu

Epizod. Wizyta u magnata.

Informacje. Wygląd pałacu. Zamożność magnatów, ich zajęcia i rozrywki. Dworzanie. Służba.

7. W mieście przed 100 laty

Epizod. Tramwajem konnym po Warszawie.

Informacje. Pałace i kamienice czynszowe. Bruki. Oświetlenie miasta. Warunki pracy i życia mieszkańców.

8. Miasto i wieś dzisiaj.

Wygląd miasta współczesnego. Warunki pracy i życia mieszkańców. Współczesna wieś.

III. OBRAZY Z DZIEJÓW POLSKI /37 godzin²/

1. W kraju Mieszko I

Epizod. W starym Gnieźnie.

Informacje. Polska przed 1000 lat. Ziemia i ludzie. Gniezno stolicą Polski. Sąsiedzi Polski: Czesi i Niemcy. Mieszko I i Dąbrówka.

² 2. Z proponowanych 37 obrazów działu III nauczyciel zobowiązany jest zrealizować przynajmniej 32.

2. Bolesław Chrobry pierwszym królem Polski

Epizod. Zjazd w Gnieźnie w 1000 roku.

Informacje. Bolesław Chrobry. Stosunki z Niemcami. Koronacja na króla /1025 r./

3. Obrona kraju

Epizod. Pod Głogowem.

Informacje. Najazdy Niemców na ziemie polskie. Walki prowadzone z Niemcami przez Bolesława Krzywoustego.

4. Król Władysław Łokietek

Epizod. Koronacja Władysława Łokietka na Wawelu.

Informacje. Rozbicie dzielnicowe w Polsce. Walka Władysława Łokietka o zjednoczenie ziem polskich. Połączenie Małopolski i Wielkopolski. Koronacja. Wojna z Krzyżakami i zwycięstwo pod Płowcami.

5. Kazimierz Wielki - dobrym gospodarzem

Epizod. Uczta u Wierzyńka.

Informacje. Kazimierz Wielki królem Polski. Pomyślny rozwój gospodarki. Rozwój miast. Budowa zamków. Stosunki z sąsiedami.

6. Na polach Grunwaldu w 1410 r.

Epizod. Po bitwie. /Chorągwie krzyżackie u stóp króla Władysława Jagiełły.

Informacje. Napady Krzyżaków na ziemie polskie. Sojusz z Litwinami. Wielkie zwycięstwo w 1410 roku.

7. P o w r ó t P o l s k i n a d B a ł t y k
Epizod. Przybycie posłów pruskich do króla Kazimierza Jagiellończyka.

Informacje. Wojna trzynastoletnia z Zakonem Krzyżackim i pokój toruński.

8. W ś r ó d ż a k ó w k r a k o w s k i c h
Epizod. Obrazek z życia żaków Krakowskich.

Informacje. Założenie Akademii Krakowskiej przez Kazimierza Wielkiego i odnowienie ^{Uje} przez Władysława Jagiełłę. Międzynarodowy charakter uczelni.

9. Z w i z y t ą u d z i e j o p i s a

Epizod. Życie synów Kazimierza Jagiellończyka.

Informacje. Jan Długosz - uczony polski, nauczyciel synów królewskich, autor "Dziejów Polski".

10. U W i t a S t w o s z a

Epizod. Praca przy ołtarzu w Kościele Mariackim w Krakowie.

Informacje. Wit Stwosz i jego dzieło.

11. W d r u k a r n i k r a k o w s k i e j

Epizod. Praca w drukarni.

Informacje. Książki rękopiśmienne. Znaczenie wynalazku druku /Gutenberg/. Druk książek w języku polskim.

12. W p r a c o w n i M i k o ł a j a K o p e r n i k a

Epizod. Rozmowa Kopernika z przyjacielem o wielkim odkryciu.

Informacje. Studia Kopernika w Krakowie i we Włoszech.

Działalność publiczna na Warmii. Obserwacje astronomiczne i praca nad dziełem "O obrotach sfer niebieskich".

13. Na Wawelu Zygmunta

Epizod. Zawieszenie dzwonu Zygmunta.

Informacje. Przebudowa Zamku Królewskiego na Wawelu. Wybitni pisarze i artyści za panowania ostatnich Jagiellonów.

14. Potop szwedzki 1655-1660 r.

Epizod. Bitwa nad Pilicą.

Informacje. Najazd Szwedów na Polskę. Obrona Częstochowy. Stefan Czarniecki. Walki ze Szwedami. Pokój w Oliwie.

15. Król Jan Sobieski

Epizod. Bitwa pod Wiedniem.

Informacje. Walki Polaków z Turkami. Pałac w Wilanowie.

16. Dzień 3 Maja 1791 roku w Warszawie

Epizod. Król zaprzysięga Konstytucję.

Informacje. O potrzebie reformy państwa. Sejm Czteroletni. Postanowienia Konstytucji 3 Maja.

17. Pod Połaniem

Epizod. Ogłoszenie manifestu połanieckiego.

Informacje. Wybuch powstania Kościuszkowskiego. Bitwa pod Raclawicami. Tadeusz Kościuszko. Bartosz Głowacki. Jan Kiliński. Upadek powstania.

III rozbiór Polski /1795 r./

18. Legiony Dąbrowskiego

Epizod. W obozie legionistów.

Informacje. Napoleon, utworzenie Legionów i ich twórca Jan Henryk Dąbrowski. Powstanie polskiego hymnu narodowego. Walki legionistów, rozwiązanie Legionów.

19. N o c 1 l i s t o p a d o w a 1830 r.

Epizod. 29 listopada 1830 r. w Warszawie.

Informacje. Sprzysiężenie podchorążych. Piotr Wysocki.

Walki powstańcze.

20. N a o b c z y Ź n i e

Epizod. Entuzjastyczne powitanie emigrantów polskich przez mieszkańców Lipska /Brukseli lub Paryża/.

Informacje. Emigracja z kraju po upadku powstania listopadowego. Życie i działalność Joachima Lelewela. Twórczość Adama Mickiewicza i Fryderyka Chopina.

21. R o k 1863

Epizod. W oddziale powstańczym w Górach Świętokrzyskich.

Informacje. Dlaczego Polacy chwycili za broń? Noc styczniowa i decyzje Rządu Narodowego. Wojna partyzancka. Romuald Traugutt. Upadek powstania.

22. L u d w i k W a r y Ź s k i p r z e d s ą d e m

Epizod. Ludwik Waryński na procesie krakowskim.

Informacje. Socjaliści i ich dążenia. Ludwik Waryński. Powstanie I Pro-letariatu.

23. D z i e c i z W r z e ś n i

Epizod. Strajk dzieci we Wrześni.

Informacje. Polityka germanizacyjna Prus na ziemiach polskich. Opór społeczeństwa polskiego.

24. P o d c z e r w o n y m s z t a n d a r e m

Epizod. Manifestacja 1 Maja 1905 r. w Warszawie.

Informacje. Rewolucja 1905-07 na ziemiach polskich. Strajk szkolny.

25. P o l s k a   z n o w u   w o l n a

Epizod. Obrazki z ulic Warszawy w listopadzie 1918 r.

Informacje. Okoliczności w jakich Polska odzyskała niepodległość /wojna między zaborcami, upadek caratu, zwycięstwo Rewolucji Październikowej/.

26. J a k   p o w s t a ł a   G d y n i a

Epizod. Uroczystość nadania Gdyni praw miejskich w 1926 r.

Informacje. Dlaczego Polacy musieli zbudować nowy wielki port? Budowa Gdyni. Gdynia i port gdyński dzisiaj.

27. W e s t e r p l a t t e

Epizod. Obrona placówki w dniu 1 września 1939 r.

Informacje. Najazd Niemiec hitlerowskich na Polskę. Obrona kraju. Bohaterstwo żołnierza polskiego i ludności cywilnej.

28. L o t n i c y   p o l s c y   w   b i t w i e   o

A n g l i e

Epizod. Z walk powietrznych Dywizjonu 303.

Informacje. Udział Polaków w walkach na frontach zachodnich. Lotnicy polscy w Anglii.

29. L e n i n o

Epizod. Bitwa pod Lenino.

Informacje. Utworzenie armii polskiej w ZSRR, udział I Dywizji im. T.Kościuszki w walce z Niemcami hitlerowskimi.

30. T a j n a   s z k o ł a

Epizod. Lekcja na tajnym komplecie.

Informacje. Terror okupanta. Walka z kulturą polską. Różne formy oporu.

31. Partyzanckim szlakiem

Epizod. W oddziale partyzanckim w Lasach Janowskich.

Informacje. Ruch oporu na ziemiach polskich. "Bitwa o szynę".

Walki partyzanckie, udział młodzieży, współpraca z partyzantką radziecką.

32. Manifest Wolności 22.VII.1944 r.

Epizod. W wyzwolonym Lublinie.

Informacje. Wyzwalanie ziem polskich. Powstanie PKWN i jego

Manifest. Przejmowanie ziemi przez chłopów i fabryk przez robotników.

33. Polska flaga nad Bałtykiem

Epizod. Uroczystość zaślubin z morzem.

Informacje. Walki I Armii Wojska Polskiego o Wał Pomorski.

Zdobycie Kołobrzegu.

34. Żołnierz polski w szturmie
Berlina

Epizod. Zawieszenie biało-czerwonej flagi na niemieckiej Kolumnie Zwycięstwa w dniu 2 maja 1945 r.

Informacje. Udział Polaków w forsowaniu Odry i w operacji berlińskiej. Polsko-radzieckie braterstwo broni.

35. Odbudowa Warszawy

Epizod. Ludność pracuje przy odbudowie zniszczonej stolicy /1945 r./

Informacje. Zniszczenie Warszawy i jej odbudowa.

36. Nowa Huta

Epizod. Pierwsze dni pracy młodzieżowej brygady przy budowie Nowej Huty.

Informacje. Budowa Nowej Huty w latach 1950-54. Pomoc ZSRR.
Udział młodzieży przy budowie kombinatu i miasta. Dalsza
rozbudowa Kombinatu.

37. O d b u d o w a   Z a m k u   K r ó l e w s k i e g o w   W a r s z a w i e

Epizod. Z wycieczką szkolną na Zamku Królewskim.

Informacje. Zniszczenie Zamku. Udział społeczeństwa i Polonii
w jego odbudowie. Trudności rekonstrukcji. Najcenniejsze
zbiory. Zamek świadectwem przeszłości narodowej.

P o j ę c i a

Książę, król, rycerz, chłop, rzemieślnik, robotnik, fabry-
kant; partyzant, patriota, powstanie, wojna, koronacja,
konstytucja, manifest; zamek, gród, miasto.

U m i e j ę t n o ś c i

Koncentracja uwagi na głównym wątku opowiadania nauczyciela
oraz czytanie ze zrozumieniem tekstu podręcznika.

Wskazywanie na mapie miejscowości.

Wypowiadanie się na określony temat, przedstawienie treści
przeczytanego tekstu własnymi słowami.

Umieszczanie wydarzeń historycznych w przedziałach 1000,
500, 250 i 100 lat.

Uszeregowanie ważniejszych epizodów-obrazów w kolejności
chronologicznej.

Klasa V

/2 godziny tygodniowo/

I. ŻYCIE LUDZI W OKRESIE NAJDAWNIEJSZYM /3 godziny/

1. Zajęcia ludzi w okresie najdawniejszym

Sposoby zdobywania pożywienia: zbieractwo, łowiectwo, rybołówstwo. Mieszkania: jaskinie, szałas, ziemianki. Narzędzia z kamienia łupanego.

2. Początki hodowli i rolnictwa
Znaczenie hodowli zwierząt i uprawy roli. Ceramika. Dalsze udoskonalenie narzędzi. Wytapianie metali /miedź, żelazo/.

3. Wspólna gospodarka ludzi w okresie najdawniejszym

Wspólna gospodarka ludzi pierwotnych. Równy podział plonów. Pojawienie się nierówności majątkowych i społecznych.

II. STAROŻYTNY WSCHÓD /11 godzin/

1. W dolinie Nilu

Egipt darem Nilu. Nawadnianie pól uprawnych. Warunki życia i pracy chłopów w Egipcie.

2. Państwo faraonów

Nierówności w społeczeństwie. Urzędnicy. Rządy faraona. Kult faraona.

3. W świątyni egipskiej

Religia egipska. Najważniejsze bóstwa. Rola kapłanów w starożytnym Egipcie.

4. P i r a m i d y e g i p s k i e

Wiara Egipcjan w życie pozagrobowe. Umiejętności balsamowania zwłok. Budowanie piramidy dla faraona i grobowców dla możnych.

5. P i s m o i n a u k a

Pismo hieroglificzne. Początki nauki - matematyka, astronomia, medycyna.

6. B a b i l o n - w i e l k i e m i a s t o w M e z o p o t a m i i

Wygląd Babilonu w czasach Hammurabiego /XVIII w p.n.e/.
Świątynie i pałace. Rozwój handlu. Miary i wagi. Pismo klinowe.

7. P r a w a k r ó l a H a m m u r a b i e g o

Monarchia despotyczna. Kodeks Hammurabiego i jego znaczenie.

8. M i t o p o t o p i e w r e l i g i a c h s t a r o ż y t n e g o W s c h o d u

Mit o Gilgame~~szu~~. Biblia. Mit o potopie.

9. F e n i c j a n i e i i c h p i s m o

Położenie geograficzne Fenicji. Handel fenicki. Pismo alfabetyczne i jego znaczenie.

10. S k a r b y k u l t u r y D a l e k i e g o W s c h o d u

Indie: wierzenia, piśmiennictwo, sztuka, system dziesiętny.

Chiny: wynalazki, jedwab, sztuka.

III. S T A R O Ż Y T N A G R E C J A /16 godzin/

1. S t a r o ż y t n a G r e c j a i j e j m i e s z k a n c y

Położenie Grecji. Plemiona greckie. Warunki życia Greków.

Zajęcia ludności.

2. Bogowie i bohaterowie Greków
Wierzenia Greków. Bogowie greccy. Mity. Mit o Prometeuszu.
Wyprawa po złote runo.

3. Poematy Homera
Wojna trojańska. Wędrowki Odysa.

4. Jak Grecy zakładali kolonie
/VIII-VI w p.n.e./

Państwa miasta greckie. Zakładanie kolonii na wybrzeżach
Morza Śródziemnego i Czarnego.

5. Na stadionie w Olimpii
Igrzyska olimpijskie czynnikiem łączącym Greków. Pierwsze
igrzyska 776 r. p.n.e. Sposoby liczenia czasu: grecki i nasz.

6. Walka Greków w obronie niepo-
dległości

Podboje Persów. Zagrożenie niepodległości państw greckich.
Bitwa pod Maratonem i jej znaczenie. Termopile. Bitwa mor-
ska pod Salaminą 480 r. p.n.e. Bohaterstwo Greków.

7. Życie w Sparcie
Spartiaci i heloci. Wychowanie spartańskie i jego cele.

8. Życie w Atenach w V wieku p.n.e.
Wolni i niewolnicy. Demokracja ateńska. Perykles.

9. Sztuka grecka
Architektura grecka. Świątynie. Rzeźba - Fidiasz. Ceramika.

10. Teatr grecki

Przedstawienia teatralne w Atenach. Tragedia i komedia.

Znaczenie teatru w życiu Greków.

11. Podboje Aleksandra Macedońskiego /IV w. p.n.e./

Państwo macedońskie. Aleksander Wielki i jego podboje.

Zetknięcie się cywilizacji hellenńskiej i starożytnego

Wschodu. Powstanie monarchii hellenistycznych.

12. Kultura hellenistyczna

Hellenizm. Aleksandria wielkim centrum kultury. Muzeum i

Biblioteka. Nauka i technika w okresie hellenistycznym.

IV. STAROŻYTNY RZYM /15 godzin/

1. Powstanie Rzymu

Podanie o powstaniu Rzymu.

Legendarna data założenia miasta 753 r. p.n.e. Republika rzymska.

2. Podbój Italii

Wojsko rzymskie. Podbój Italii. Polityka Rzymu wobec ludów Italii.

3. Wojny Rzymu z Kartagimą

Konflikt z Kartagimą. Wyprawa Hannibala. Bitwa pod Kannami 216 r. p.n.e. Zburzenie Kartaginy.

4. Imperium rzymskie

Podboje rzymskie. Zdobywanie Galii przez Cezara. Wyzysk prowincji.

5. Niewolnictwo w Rzymie i powstanie Spartakusa

Sposoby zdobywania niewolników. Gładiatorzy. Powstanie Spartakusa. Przyczyny upadku powstań niewolniczych.

6. Cesarstwo rzymskie

Upadek republiki rzymskiej. Rządy Cezara /44 r. p.n.e./
Panowanie Augusta. Władza cesarska.

7. Kultura i osiągnięcia techniczne Rzymian

Wpływy greckie w kulturze rzymskiej. Własne osiągnięcia Rzymian. Prawo rzymskie. Technika. Budownictwo. Jodociągi, łaźnie, drogi, mosty. Życie codzienne w Rzymie.

8. Romanizacja prowincji

Ludy zamieszkujące imperium rzymskie i ich różne tradycje kulturowe. Romanizacja prowincji zachodnich i jej znaczenie.

9. Wierzenia religijne ludów imperium rzymskiego

Tradycyjna religia rzymska. Wierzenia ludów podbitych. Religie wschodnie.

10. Początki chrześcijaństwa

Powstanie chrześcijaństwa i jego pierwotny charakter. Rozpowszechnienie się chrześcijaństwa w imperium rzymskim. Chrześcijaństwo religią panującą.

11. Na bursztynowym szlaku

Kontakty handlowe Rzymian z ziemiami nad Odrą i Wisłą. Wyroby rzymskie znajdowane na naszych ziemiach.

12. Upadek cesarstwa rzymskiego /476 r./

Rozkład wewnętrzny państwa. Cesarstwo wschodnie i zachodnie.
Wędrówki ludów. Obrona granic. Najazdy barbarzyńców.

V. GŁÓWNE KRĘGI KULTURY I ŻYCIA POLITYCZNEGO WE WCZESNYM ŚREDNIOWIECZU /6 godzin/

1. Cesarstwo Bizantyjskie i jego kultura

Konstantynopol ośrodkiem życia politycznego i kościelnego.
Rozwój architektury i sztuki /malarstwo, mozaika/. Wpływy
orientalne. Prawo. Oddziaływanie na inne kraje.

2. Arabowie

Mahomet /622/ Islam - nową religią. Podboje Arabów. Kalifat
i jego rozpad.

3. Europa Zachodnia

Państwa germańskie w Europie Zachodniej. Sytuacja papieżstwa.
Terytrium i organizacja państwa Karola Wielkiego. Kultura
karolińska. Szkolnictwo.

4. Powstanie państw Europy za- chodniej

Podział cesarstwa Karola Wielkiego: powstanie Francji,
Niemiec, Włoch /843/. Odnowienie cesarstwa przez Ottonów.

Pojęcia

Archeologia, niewolnictwo, niewolnik, państwo, monarchia
despotyczna, faraon, państwo - miasto, kolonizacja, demo-
kracja ateńska, obywatel, republika, cesarstwo, piramida,
kultura antyczna, hellenizm, hieroglify, mit, teatr, olim-

pięta, świątynia, religia, pogaństwo, chrześcijaństwo, islam, kalifat, papież, klasztor.

U m i e j ę t n o ś c i

Umieszczenie wydarzeń historycznych przed i w nowej erze w granicach 1000, 100 lat oraz w pierwszej i w drugiej połowie tysiąclecia, wieku. Wskazywanie na mapie krajów Starożytnego Wschodu, Starożytnej Grecji, Starożytnego Rzymu, Bizancjum, państw Europy zachodniej, kierunków ekspansji /np. Arabów/, szlaków handlowych /np. szlaku bursztynowego/.

Wykorzystanie rycin w podręczniku jako źródła informacji. Podział znanego tekstu na części: ułożenie prostego planu /selekcja materiału/. Przygotowanie opowiadania na określony temat.

Omawianie tematu na podstawie wybranego fragmentu lektury. Sporządzenie prostej notatki /według wskazówek nauczyciela/ - wykorzystanie zebranego materiału na lekcji i w pracy domowej. Próby samodzielnego spostrzeżenia, szukania wyjaśnień i porównywania. Umieszczanie na linii chronologicznej następujących dat: XVIII w. p.n.e. VIII-VI w. p.n.e. 776 r. p.n.e. 753 r. p.n.e. 480 r. p.n.e. V w. p.n.e. IV w. p.n.e. 216 r. p.n.e. 476 r. 622 r. 843 r.

KLASA VI

/2 godziny tygodniowo/

I. POCZĄTKI I ROZWÓJ PAŃSTWA POLSKIEGO X-XI w. /10 godzin/

1. S ł o w i a n i e

Wędrowki Słowian, Słowianie Zachodni, Wschodni, Południowi.
Pierwsze państwa słowiańskie.

2. N a r o d z i n y P a Ń s t w a P o l s k i e g o

Pierwsze organizacje państwowe. Wiślanie. Polanie.

3. P a Ń s t w o P o l s k i e z a M i e s z k a I
i B o l e s ł a w a C h r o b r e g o

Obszar Polski. Organizacja państwa. Grody. Drużyna książęca.
Daniny i posługi. Przyjęcie chrześcijaństwa /966/.

4. M i e j s c e i z n a c z e n i e P o l s k i w
E u r o p i e

Sąsiedzi Polski. Stosunki z Czechami, Rusią, Cesarstwem i
Papieżem. Zjazd w Gnieźnie. Koronacja Bolesława Chrobrego
/1025/.

5. Z a ł a m a n i e s i ę i o d b u d o w a
p a Ń s t w a

Straty terytorialne i uzależnienie Polski od cesarstwa za
Mieszka II. Powstanie ludowe, bunty możnych. Odbudowa pań-
stwa za Kazimierza Odnowiciela. Bolesław Śmiały - odnowie-
nie monarchii i jej katastrofa.

6. W o b r o n i e j e d n o ś c i i n i e z a -
l e ż n o ś c i p a Ń s t w a

Bolesław Krzywousty. Wojna z Niemcami. Przyłączenie Pomorza
do Polski. Statut Bolesława Krzywoustego /1138/.

7. Gospodarka i społeczeństwo polskie za pierwszych Piastów. Rozwój wielkich dóbr ziemskich i kościelnych. Moźnowładcy. Życie w grodzie i na podgrodziu. Rozwój rzemiosła i handlu. Zaczątki miast. Stolice Polski i główne grody.

II. KULTURA WCZESNOŚREDNIOWIECZNA EUROPY I POLSKI /4 godziny. Rola klasztorów i dworów. Elementy rodzime w kulturze wczesnego średniowiecza: obrzędy, wierzenia, podania, pieśni. Styl romański w budownictwie i sztukach plastycznych. Piśmiennictwo- łacina. Kultura rycerska, eposy. Kultura rodzima ziem polskich. Przyjęcie kultury łacińskiej. Rękopisy iluminowane, szkoły. Kronika Galla Anonima.

III. EUROPA ŚREDNIOWIECZNA XI-XIII w. /7 godz./

1. Życie gospodarcze we wczesnym średniowieczu i zależność lenna

Upadek dawnych miast. Gospodarka naturalna. Powstanie wielkiej własności ziemskiej. Uzależnienie ludności chłopskiej. Seniorzy i wasale. Hołd lenny, inwestytura. Osłabienie władzy królewskiej.

2. Ruch kolonizacyjny

Krajobraz Europy X-XII w. Wzrost zaludnienia krajów Europy zachodniej i kolonizacja nowych terenów. Początki gospodarki czynszowej. Rozwój rzemiosła i handlu. Odradzanie się życia miejskiego.

3. Ekspansja i krucjaty

Podbój Anglii przez Normanów. Walka z muzułmanami w Hiszpanii. Wyprawy krzyżowe. Królestwo Jerozolimskie. Zakony rycerskie.

4. Rywalizacja cesarstwa i papieżstwa

Rola cesarstwa i papieżstwa. Rozłam Kościoła. Walka Grzegorza VII z Henrykiem IV. Szczyt potęgi papieżstwa w XIII wieku /Inocenty III/.

5. Rozkwit miast w Europie

Walka miast o samorząd. Podział społeczeństwa miejskiego. Cechy i gildie. Znaczenie gospodarcze, polityczne i kulturalne miast. Miasta włoskie /Wenecja, Genua, Florencja/ Miasta flandryjskie. Hanza Niemiecka.

IV. POLSKA DZIELNICOWA /9 godzin/

1. Państwo w okresie rozbitcia dzielnicowego

Przyczyny i pogłębianie się rozbitcia dzielnicowego. Usamodzielnienie się Kościoła. Wzrost znaczenia możnowładztwa. Marchia Brandenburska. Sprowadzenie Krzyżaków /1226/. Powstanie państwa krzyżackiego. Najazd Mongołów, bitwa pod Legnicą /1241/. Zniszczenia wojenne i straty terytorialne Polski dzielnicowej.

2. Przemiany gospodarcze i społeczne na wsi polskiej w XIII i XIII w.

Rozwój osadnictwa i kolonizacja wewnętrzna. Obcy koloniści i prawo niemieckie. Czynsze. Położenie chłopów.

3. Miasta i mieszczaństwo w Polsce

Rozbudowa dawnych i zakładanie nowych miast w Polsce /lokacja miast/. Średniowieczny Kraków /lub Wrocław, Poznań/. Rzemieślnicy cechowi i kupcy. Samorząd, władze i prawo

miejskie. Warstwy społeczne i stosunki narodowościowe w miastach polskich.

4. Próby zjednoczenia Polski
Czynniki gospodarczo-społeczne sprzyjające zjednoczeniu.
Henryk IV Probus i próba przywrócenia królestwa. Koronacja Przemysła II /1295/. Rządy Wacława II czeskiego w Polsce.

5. Zjednoczenie Polski za Władysławem Łokietkiem

Walka o zjednoczenie kraju. Utrata Pomorza Gdańskiego i Śląska. Opanowanie Wielkopolski. Koronacja Łokietka /1320/.
Wojna z Krzyżakami, bitwa pod Płowcami /1331/.

6. Kultura umysłowa Polski dzielnicowej

Rozwój piśmiennictwa /kroniki, roczniki, żywoty świętych/.
Szkołnictwo i biblioteki. Pierwsze pomniki języka polskiego.
Rozwój świadomości narodowej.

V. POLSKA I EUROPA W OKRESIE MONARCHII STANOWEJ. ROZKWIAT PAŃSTWA POLSKIEGO W XIV-XV WIEKU /16 godzin/

1. Monarchie stanowe w Europie zachodniej

Wielka Karta Swobód, Początki parlamentu angielskiego. Stany Generalne we Francji. Społeczeństwo stanowe.

2. Kryzys w Europie zachodniej
Klęski głodu i epidemie /"czarna śmierć"/. Zaostrzenie konfliktów społecznych. Zakony żebracze i nowe herezje. Wojna stuletnia.

3. Państwa Europy środkowej i wschodniej

Rozkład cesarstwa. Czechy za Karola IV. Węgry za Andegawenów. Jednoczenie się ziem ruskich - rola Księstwa Moskiewskiego.

4. Państwo Kazimierza Wielkiego

Rozwój osadnictwa, rozkwit miast, handel międzynarodowy, górnictwo. Spisanie i uporządkowanie praw. Założenie uniwersytetu krakowskiego /1364/. Organizacja obronności kraju - budowa zamków.

5. Polska wobec sąsiadów

Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego: sojusz z Węgrami, stosunki z Czechami, procesy polsko-krzyżackie. Unia polsko-węgierska.

6. Społeczeństwo polskie

Stany. Stan rycerski i rola możnowładztwa. Herby. Mieszczanie i chłopci. Przywilej koszycki /1374/.

7. Unia Polski z Litwą

Litwa w XIV w. Układ w Krewie. Jagiellonowie na tronie polskim. Losy unii w XV wieku.

8. Walka z Krzyżakami

Wielka wojna z Krzyżakami, bitwa pod Grunwaldem /15.VII. 1410/, pokój toruński /1411/. Spór polsko-krzyżacki o Pomorze na soborze w Konstancji. Paweł Włodkowic w obronie pokoju i wolności narodów.

9. Ruch husycki w Czechach a Polska

Jan Hus. Początki ruchu husyckiego. Wojny husyckie i ich oddźwięk w Polsce.

10. Druga unia polsko-węgierska:
Upadek cesarstwa bizantyjskiego

Ekspansja turecka na Bałkanach i zagrożenie Węgier. Władysław Jagiellończyk /Warneńczyk/ królem Węgier. Bitwa pod Warną /1444/. Upadek Konstantynopola /1453/.

11. Odzyskanie Pomorza Gdańskiego
Związek Pruski. Wojna trzynastoletnia z Krzyżakami. Pokój toruński 1466 r. Prusy zakonne lennem Polski.

12. Początki demokracji szlacheckiej w Polsce

Rozwój przywilejów szlacheckich, zachwianie się równowagi stanów. Początki sejmu. Konstytucja Nihil Novi.

VI. KULTURA PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA EUROPY I POLSKI
/4 godziny/

Kultura rycerska i mieszczańska. Oświata i nauka - powstanie uniwersytetów. Polacy na studiach zagranicznych. Akademia Krakowska. Piśmiennictwo łacińskie. Historia Polski Jana Długosza. Rozwój języka polskiego i piśmiennictwo w języku ojczystym. Styl gotycki w budownictwie i sztukach plastycznych w Europie. Architektura gotycka w Polsce /Kraków, Wrocław, Toruń/. Rzeźba gotycka. Wit Stwosz - Ołtarz Mariacki.

VII. EKSPANSJA KOLONIALNA W XV i XVI WIEKU /3 godziny/

1. Kultury Ameryki do początku XVI w.

Majowie, Aztekowie, Inkowie. Zajęcia ludności, religia. Wpływ warunków geograficznych na rozwój ich kultury.

2. Odkrycia geograficzne w XV i XVI w. i ich konsekwencje

Przyczyny wielkich odkryć geograficznych. Wyprawy Krzysztofa Kolumba /odkrycie Ameryki - 1492/, Vasco da Gamy, Ferdynanda Magellana. Początki europejskich imperiów kolonialnych. Eksploatacja gospodarcza terytoriów zamorskich. Początki niewolnictwa w Ameryce. Nowe ośrodki życia gospodarczego w Europie, nowe szlaki handlowe.

Pojęcia

Średniowiecze, lokacja, czynsz, inwestytura, przywilej, feudalizm, senior, wasal, lenno, rycerz.

Cech, gildia, jarmark, targ, łan, stan, poddany, szlachcic, sołtys, wójt, mieszczanin, patrycjat, pospólstwo, plebs.

Księstwo, królestwo, cesarstwo, monarchia stanowa, demokracja szlachecka, sejm, sejmiki, unia, K ściół, sobór, zakon, klasztor, kłątwa, herezja, styl romański, gotycki, podbój kolonialny.

Umiejętności

Umieszczanie wydarzeń historycznych na początku wieku i w końcu wieku, na przełomie wieków. Ukazywanie następstwa w czasie, synchronizacja wydarzeń. Umieszczanie dat na linii chronologicznej i układanie tablic synchronistycznych.

Korzystanie z tablic genealogicznych.

Wskazywanie i określanie na mapie zmian granic, ośrodków kultury i życia politycznego oraz głównych szlaków handlowych i rejonów gospodarczych.

Układanie rozwiniętego planu. Streszczenie przeczytanego tekstu /opowiadanie/ /selekcja większych partii materiału/.

Uzupełnianie wiadomości podręcznika informacjami zaczerpniętymi z lektury.

Samodzielne korzystanie ze słownika historii Polski.

Charakterystyka wybranej postaci historycznej.

Wskazywanie na podobieństwa i różnice w życiu ludzi i sytuacji państwa w różnych okresach historycznych.

Dostrzeganie związków przyczynowych i genetycznych między faktami historycznymi.

Z n a j o m o ś ć   d a t :

966, 1025, 1138, 1226, 1241, 1320, 1364, 1370, 1374, 1386,

15.VII.1410, 1411, 1444, 1453, 1454, 1466, 1492.

KLASA VII

/2 godziny tygodniowo/

I. KULTURA EUROPEJSKIEGO ODRODZENIA /3 godziny/

1. R e n e s a n s   w e   W ł o s z e c h

Podstawy gospodarcze i społeczne przemian w kulturze. Mecenat artystyczny. Studia nad antykiem. Humanizm. Nowa koncepcja człowieka i świata. Wybitni przedstawiciele literatury, nauki i sztuki włoskiego Odrodzenia.

2. R e n e s a n s   w   i n n y c h   k r a j a c h

Rozwój kultury mieszczańskiej i kultur narodowych w Europie. Wynalazek druku. Humanizm w Niemczech i Niderlandach /Erazm z Rotterdamu/. Odrodzenie w Anglii /Szekspir/ sztuka renesansu w Niemczech i Francji.

II. REFORMACJA W EUROPIE I W POLSCE /4 godziny/

1. N a r o d z i n y   i   r o z w ó j   r e f o r m a c j i
w   N i e m c z e c h

Niemcy w początkach XVI w. Kryzys Kościoła. Wystąpienie Marcina Lutra /1517 r./. Walki społeczne i religijne w Niemczech ^{Pokój}
(w Augsburgu. Rozbicie polityczne i wyznaniowe w Niemczech.

2. R e f o r m a c j a   w   k r a j a c h   E u r o p y
Z a c h o d n i e j   i   p o c z ą t k i   k o n t r -
r e f o r m a c j i

Kalwinizm i jego wpływ w Europie Zachodniej. Utworzenie kościoła anglikańskiego. Kościół katolicki wobec reformacji. Jezuici.

3. R e f o r m a c j a   w   P o l s c e

Główny nurt reformacji w Polsce: luteranizm, kalwinizm, bracia polscy. Tolerancja religijna /konfederacja warszaw-

aka/. Szkolnictwo różnowiercze. Działalność jezuitów w Polsce.

III. POLSKA ZŁOTEGO WIEKU NA TLE EUROPEJSKIM /10 godzin/

1. Układ sił politycznych w Europie XVI w.

Imperium Habsburgów. Rywalizacja Jagiellonów z Habsburgami. Podział Węgier po ich podboju przez Turcję. Opanowanie Czech i Śląska przez Habsburgów. Państwo moskiewskie w XVI w.

2. Pozycja polityczna Polski w XVI w. Polityka zagraniczna ostatnich Jagiellonów

Umocnienie pozycji Polski nad Bałtykiem, Hołd pruski 1525. Stosunki z Księstwem Moskiewskim. Wojna o Inflanty. Początki polskiej floty.

3. Rozkwit demokracji szlacheckiej w Polsce. Unia z Litwą

Rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Sytuacja społeczno-prawna chłopów. Ruch egzekucyjny. Unia Lubelska 1569. Rzeczpospolita obojga narodów - terytorium i ludność.

4. Pierwsze wolne elekcje

Artykuły henrykowskie i pacta conventa. Panowanie Stefana Batorego. Jan Zamoyski.

5. Renesans w Polsce

Wpływ kultury włoskiej. Wzrost poczucia narodowego. Rozwój nauki, literatury i sztuki. Wkład Polski do kultury i nauki europejskiej /M.Kopernik, A.F.Modrzewski/.

IV. PRZEMIANY POLITYCZNE I SPOŁECZNE W EUROPIE I W POLSCE

W XVII WIEKU /14 godzin/

1. Zmiana układu sił politycznych w Europie

Wojna trzydziestoletnia - wojną europejską. Rola Szwecji w Europie środkowej. Skutki wojny.

2. Rzeczpospolita szlachecka za pierwszych Wazów

Wzrost znaczenia magnaterii i schyłek demokracji szlacheckiej. Interwencja polska w Rosji, Wojny polsko-szwedzkie /Kircholm 1605/. Wojny z Turcją /Cegora 1620, Chocim/.

Problem tatarski.

3. Absolutyzm w Europie Zachodniej w XVII w.

Stworzenie podwalin monarchii scentralizowanej we Francji przez Richelieugo. Absolutyzm Ludwika XIV - polityka wewnętrzna i zewnętrzna. Rewolucja angielska w walce z absolutyzmem Stuartów /Cromwell/. Monarchia parlamentarna w Anglii.

4. Powstanie Chmielnickiego

Społeczne, narodowe i religijne /unia brzeska/ podłoże powstania. Przebieg powstania. Rada Perejasławska i wojny Rosji z Rzeczpospolitą. Rozwój andruszowski.

5. Najazd Szwedów na Polskę

Przyczyny konfliktu polsko-szwedzkiego. Najazd Szwedów na Polskę w 1655 r. Stefan Czarniecki. Wyparcie Szwedów i udział w tym chłopów. Utrata lenna pruskiego. Skutki wojny.

6. Rzeczpospolita w II połowie XVII wieku

Kryzys polityczno-ustrojowy /pierwsze liberum veto/ i próby reform. Wojny z Turcją. Zwycięstwo Jana III Sobieskiego pod Wiedniem /1683/.

7. Kultura i nauka w dobie baroku

Barok w Europie. Architektura i malarstwo. Rozwój filozofii /Kartezjusz/ oraz nauk matematycznych i przyrodniczych /Kepler, Newton/. Sztuka i literatura polskiego baroku.

V. POLSKA I PAŃSTWA SĄSIEDNIE W I POŁOWIE XVIII WIEKU
/4 godziny/

1. Wzrost znaczenia Rosji i Prus Reformy Piotra I. Wojna północna i jej skutki. Powstanie królestwa pruskiego i jego militarny charakter. Wzmocnienie władzy centralnej za Fryderyka Wilhelma I. Zaborcza polityka Fryderyka II.

2. Polska pod rządami Sasów Ingerencja państw sąsiednich w sprawy polskie. Polska w dobie wojny północnej. Sejm "niemy". Ruina gospodarcza kraju. Wzrost anarchii politycznej. Uzależnienie Rzeczypospolitej przez państwa ościenne. Upadek kulturalny i przejawy odrodzenia /Collegium Nobilium/. Projekty reform ustrojowych /Konarski, Leszczyński/. Pierwsze manufaktury.

VI. EUROPA I POLSKA W DOBIE ROZKWITU OŚWIECENIA. POWSTANIE STANÓW ZJEDNOCZONYCH /8 godzin/

1. Kultura Oświecenia na zachodzie Europy

Podłoże przewrotu umysłowego. Oświeceniowa myśl filozoficzna

i społeczno-polityczna we Francji i Anglii. Wolter. Encyklopedyści.

2. Absolutyzm oświecony

Absolutyzm oświecony w Prusach, Austrii i Rosji.

3. Ostatnia elekcja w Polsce.

Pierwszy rozbiór

Reformy sejmu konwokacyjnego. Elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego. Konfederacja radomska. Konfederacja barska. I rozbiór Polski 1772. Reformy sejmu rozbiorowego.

4. Ożywienie gospodarcze i przemiany społeczne w Rzeczypospolitej

Przemiany gospodarki szlacheckiej /pierwsze oczynszowania/, manufaktury, odradzanie się miast, wzrost znaczenia mieszczaństwa. Rozwój Warszawy.

5. Kultura polskiego oświecenia

Szkoła Rycerska. Komisja Edukacji Narodowej 1773 i jej działalność. Rozwój prasy i literatury. Teatr narodowy. Rozwój publicystyki /Staszic, Kołłątaj/ i historiografii /Naruszewicz/. Sztuka czasów stanisławowskich.

6. Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej

Konflikt między Anglią i jej koloniami amerykańskimi. Deklaracja Niepodległości 1776. Wojna o niezawisłość. Udział Polaków /T.Kościuszko, K.Pułaski/. Konstytucja Stanów Zjednoczonych.

VII. WIELKA BURŻUAZYJNA REWOLUCJA WE FRANCJI 1789-1794

/4 godziny/

1. Początki rewolucji

Przyczyny rewolucji Stany Generalne. Zgromadzenie Narodowe. Zburzenie Bastylji 14.VII.1789. "Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela". Zniesienie i obalenie ustroju feudalnego.

2. Od monarchii konstytucyjnej do wprowadzenia republiki

Konstytucja 1791 r. Wojna z interwencją. Obalenie monarchii.

3. Dyktatura jakobinów

Rządy jakobinów. Przewrót termidorlański. Dyktatoriat. Bilans osiągnięć rewolucji.

VIII. WALKA O OCALENIE RZECZYPOSPOLITEJ /5 godzin/

1. Sejm czteroletni. Konstytucja 3 Maja

Sytuacja międzynarodowa. Zwołanie sejmu 1788. Stronnictwa polityczne w sejmie. Pierwsze reformy. Polityka zagraniczna. Prawo o miastach. Uchwalenie Konstytucji 3 Maja 1791, jej postanowienia i znaczenie.

2. Wojna w obronie Konstytucji 3 Maja. Drugi rozbiór Polski

Konfederacja targowicka. Wojna polsko-rosyjska 1792 r. Drugi rozbiór 1793. Sejm grodzieński.

3. Insurekcja Kościuszkowska. Trzeci rozbiór Polski

Wybuch powstania 24.III.1794. T.Kościuszko naczelnikiem powstania. Bitwa pod Racławicami. Insurekcja warszawska i wileńska. Uniwersał połaniecki. Upadek powstania. Trzeci rozbiór Polski. 1795. Przyczyny upadku państwa polskiego.

IX. EUROPA I ŚWIAT POD KONIEC XVIII W. /3 godziny/

1. Sytuacja demograficzna i stosunki społeczno-ekonomiczne

Stosunki demograficzne w Europie /szacunkowa liczba ludności, gęstość zaludnienia, przeciętna długość życia, odsetek ludności żyjącej w miastach itp./. Sytuacja demograficzna na ziemiach polskich. Główne regiony rozwoju i zaoferowania gospodarczego w Europie i świecie. Polska na tym tle.

2. Układ sił politycznych.

Systemy ustrojowe

Mapa polityczna Europy. Główne mocarstwa i podstawa ich potęgi. Narody pozbawione niepodległości lub podzielone politycznie. Najważniejsze systemy ustrojowe w Europie. Główne państwa kolonialne i ich posiadłości.

Pojęcia

Elekcja, absolutyzm, rewolucja burżuazyjna, monarchia parlamentarna, konstytucja, republika burżuazyjna.

Poddaństwo, pańszczyzna, gospodarka folwarczno-pańszczyźniana, czynszowanie, manufaktura, rewolucja przemysłowa, szlachta, burżuazja, robotnicy. Renesans, odrodzenie, humanizm, reformacja, kontrreformacja, tolerancja religijna, barok, klasycyzm, oświecenie.

Umiejętności

Zbieranie materiału na określony temat z różnych źródeł informacji, m.in. ze słowników, encyklopedii, ekspozycji muzealnych, wycieczek, radia, pracy, telewizji. Analiza mapy historycznej. Praca z prostym tekstem źródłowym. Dostrzeganie bardziej złożonych związków przyczynowo-skutkowych.

Formułowanie prostych uogólnień i sądów wartościujących.

Z n a j o m o ś ć   d a t :

1517, 1525, 1569, 1605, 1620, 1655, 1660, 1683, 1764,
1772, 1773, 1776, 1788, 1792, 14.VII.1789,
3.V.1791, 1793, 24.III.1794, 1795.

KLASA VIII

/2 godziny tygodniowo/

I. EUROPA NA POCZĄTKU XIX WIEKU /5 godzin/

1. Dominacja Francji w Europie
Zwycięskie wojny Francji. Konsulat. Cesarstwo. Polityka
wewnętrzna Napoleona. Kodeks napoleoński. Wojna z koalicją
i ugruntowanie przewagi Francji napoleońskiej /do roku 1805/.

2. Dążenia niepodległościowe
narodu polskiego w początkach
epoki porozbiorowej

Polityka zaborców wobec Polaków. Działalność emigracji.
Powstanie Legionów Dąbrowskiego /1797/ i ich losy. "Jeszcze
Polska nie zginęła..."

3. Księstwo Warszawskie
Rozгромienie Prus przez Napoleona i powstanie wielkopolskie.
Utworzenie Księstwa Warszawskiego /1807/. Konstytucja. Księ-
stwo próbą odbudowy państwa polskiego. Udział Polaków w
walkach w Hiszpanii. Wojna z Austrią /1809/.

4. Upadek Napoleona
Wojna z Rosją w 1812 r. Klęska Napoleona. Zwołanie Kongresu
Wiedeńskiego. "Sto dni" i ostateczny upadek Napoleona. Zna-
czenie epoki napoleońskiej w dziejach Europy i Polski.

II. CZASY REAKCJI. WALKI NARODOWO-WYZWOLEŃCZE I RUCHY
REWOLUCYJNE W LATACH 1815-1846 /13 godzin/

1. Kongres wiedeński i okres
reakcji w Europie
Główne postanowienia Kongresu. Decyzje w sprawie polskiej -
utworzenie Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Krakowskiej
/1815/. "Święte Przymierze".

2. Walka o swobody polityczne,
zjednoczenie i wyzwolenie
narodowe

Liberalizm. Dążenie zjednoczeniowe we Włoszech i Niemczech.
Wystąpienie ^{de/}dekabrystów. Odzyskanie niepodległości przez
Greków. Rewolucja lipcowa we Francji. Powstanie państwa
belgijskiego.

3. Wyzwalanie się kolonii w
Ameryce Łacińskiej

Walka przeciw panowaniu Hiszpanii w jej koloniach amerykańskich. Simon Bolivar. Niepodległość Brazylii. Stany Zjednoczone a kraje Ameryki środkowej i południowej. Doktryna Monroego.

4. Zabór pruski i austriacki
oraz Rzeczpospolita Krakowska
w latach 1815-1830.

Wielkie Księstwo Poznańskie. Pruska reforma uwłaszczeniowa. Ucisk narodowy. Zabór austriacki. Walka o kulturę polską /założenie Ossolineum/ i język polski na Śląsku /Lompa/. Rzeczpospolita Krakowska.

5. Królestwo Polskie w latach
1815-1830

Konstytucja. Rozwój przemysłu /S.Staszic, K.Drucki-Lubecki/. Szkolnictwo i życie naukowe pod zaborem rosyjskim. Odejście Aleksandra I od polityki liberalnej, łamanie konstytucji. Opozycja legalna. Działalność konspiracyjna /Walnomularstwo Narodowe i Towarzystwo Patriotyczne - W.Łukaszyński/. Kontakty z dekabrystami. Sprzysiężenie Piotra Wysockiego.

6. Powstanie listopadowe

Przyczyny. Noc listopadowa /29/30.XI.1830/. Walka ugrupowań konserwatywnych i postępowych. Sprawa chłopska. Przebieg walk zbrojnych. Polacy z innych zaborów wobec powstania. Stosunek ludów i rządów europejskich. Przyczyny klęski powstania. Jego znaczenie.

7. Wielka emigracja

Stosunek Europy do sprawy polskiej. Trzy nurty emigracji - Hotel Lambert, Towarzystwo Demokratyczne Polskie, Gromady Ludu Polskiego. Rozkwit kultury polskiej na emigracji. Wielka poezja romantyczna. Fryderyk Chopin, Joachim Lelewel. Kontakty emigracji z krajem.

8. Ziemia polskie po upadku powstania listopadowego. Działalność spiskowa do roku 1846

Represje zaborców. Rola emisariuszy. Szymon Konarski. Poglądy i działalność Edwarda Dembowskiego. Program społeczno-polityczny ks. Piotra Ściegiennego. Spiski narodowe w zaborze pruskim. Plany powstania w trzech zaborach.

9. Sytuacja gospodarcza ziem polskich

Stan rolnictwa. Kryzys gospodarki pańszczyźnianej w Królestwie Polskim. Rozwój przemysłu i jego lokalizacja. Zacołowanie gospodarcze Galicji.

10. Powstanie krakowskie 1846 r. i ruch chłopski w Galicji

Wybuch powstania w Krakowie. Manifest Rządu Narodowego. Rola Edwarda Dembowskiego. Antyzlacheckie wystąpienia chłopów /Szela/ i ich wykorzystanie przez zaborcę austriackiego. Upadek powstania i likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej.

III. ROZWÓJ KAPITALIZMU W EUROPIE ZACHODNIEJ W I POŁOWIE

XIX WIEKU. POCZĄTKI RUCHU ROBOTNICZEGO /2 godziny/

1. Rozwój przemysłu i klasy robotniczej. Socjalizm utopijny

Rewolucja przemysłowa i jej konsekwencja na przykładzie Anglii i Francji. Warunki życia i pracy proletariatu fabrycznego. Wystąpienia robotników - niszczenie maszyn, powstania lyońskie. Socjalizm utopijny /Saint Simon, Fourier, Owen/, jego znaczenie.

2. Powstanie socjalizmu naukowego

Karol Marks i Fryderyk Engels, Manifest Komunistyczny /1848/, jego główne myśli. Znaczenie Manifestu Komunistycznego. Socjalizm naukowy a socjalizm utopijny.

IV. "WIOSNA LUDÓW" W EUROPIE I NA ZIEMIACH POLSKICH 1848-1849

/4 godziny/

Przyczyny ruchów rewolucyjnych i narodowych w latach 1848-49. Wystąpienia rewolucyjne, walki o wyzwolenie narodowe, dążenia zjednoczeniowe. Bilans Wiosny Ludów w Europie.

2. "Wiosna Ludów" na ziemiach
Polskich

Rok 1848 w Galicji. Uwłaszczenie chłopów. Powstanie w Wielkopolsce i jego upadek. Polski ruch narodowy na Śląsku i Mazurach.

3. Polacy w europejskiej "Wiosnie
Ludów"

Działalność Polaków na terenie Włoch /Legion Mickiewicza/.

"Trybuna Ludów". Udział Polaków w rewolucji węgierskiej

/J.Bem/ na ziemiach rumuńskich i w Niemczech. Stosunek Karola Marksa i Fryderyka Engelsa do sprawy polskiej.

V. PRZEMIANY POLITYCZNE I SPOŁECZNE W EUROPIE I STANACH ZJEDNOCZONYCH W LATACH 1849-1871 /10 godzin/

1. Sytuacja międzynarodowa w Europie

Drugie cesarstwo we Francji. Wojna krymska i jej następstwa.

2. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych

Rozrost terytorialny USA. Różnice w rozwoju gospodarczym stanów północnych i południowych. Problem murzyński. Charakter wojny domowej 1861-65 i jej skutki.

3. Królestwo Polskie przed wybuchem powstania styczniowego
Przemiany w Rosji po wojnie krymskiej. Sytuacja chłopów w Królestwie. Dążenia niepodległościowe, manifestacje patriotyczne, spiski. Ugodowa polityka Wielkopolskiego. Biali i Czerwoni. Jarosław Dąbrowski. Kontakty z rewolucjonistami rosyjskimi.

4. Powstanie styczniowe

Branka. Wybuch powstania 22.I.1863. Manifest i dekrety Rządu Narodowego. Wojna partyzancka. Sprawa chłopska. Dyktatura Romualda Traugutta. Poparcie powstania przez Polaków z innych zaborów. Rządy Europy wobec powstania. Ochotnicy z innych krajów. Ukaz carski o uwłaszczeniu. Upadek powstania i jego znaczenie.

5. Pierwsza Międzynarodówka

Dalszy rozwój przemysłu i wzrost znaczenia klasy robotniczej. Pierwsze organizacje robotnicze. Powstanie Pierwszej

Międzynarodówki /1864/, jej program i działalność. Spory o kierunek ideowy ruchu robotniczego. Rola K. Marksa. Udział Polaków.

6. Zjednoczenie Włoch i Niemiec. Klęska Francji

Zjednoczenie Włoch. Rywalizacja prusko-austriacka w Niemczech. Polityka Bismarcka. Wojna prusko-austriacka i jej skutki. Powstanie Austro-Węgier. Wojna francusko-pruska. Upadek II cesarstwa we Francji. Utworzenie cesarstwa niemieckiego /II Rzesza/ 1871. Pokój frankfurcki.

7. Komuna Paryska

Wybuch powstania przeciw rządowi Thiersa. Proklamowanie Komuny, jej reformy. Walka z wersalczykami i udział Polaków /J. Dąbrowski, W. Wróblewski/. Upadek Komuny, represje wobec jej uczestników. Znaczenie Komuny.

VI. ŚWIAT W KOŃCU XIX I NA POZĄTAKU XX WIEKU /6 godzin/

1. Wzrost tempa rozwoju gospodarczego i techniki

Rozwój głównych ośrodków przemysłowych. Urbanizacja i migracje ludnościowe. Rozwój techniki i komunikacji. Nowe źródła energii. Nierównomierność rozwoju gospodarczego. Podstawowe cechy imperializmu.

2. Życie polityczne

Rządy parlamentarne: monarchia w Anglii, republika we Francji. Nowoczesne partie polityczne: konserwatywne, liberalne, burżuazyjno-demokratyczne, ludowe. Powszechne prawo wyborcze.

3. Rozwój ruchu robotniczego

Powstanie partii robotniczych. Utworzenie II Międzynarodówki /1889/. Marksizm w walce z rewizjonizmem i reformizmem.

Początki rewolucyjnej działalności W.I.Lenina. II Zjazd SDPRR. Bolszewicy i mieniszewicy.

4. Walka mocarstw o dominację w Europie. Zmiany polityczne w Europie południowej i środkowej

Dążenie Niemiec i Autro-Węgier do uzyskania wpływów na Bałkanach i Bliskim Wschodzie /polityka zagraniczna Bismarcka/. Polityka bałkańska Rosji. Powstanie niepodległych państw na Bałkanach.

5. Ekspansja kolonialna

Polityka kolonialna Niemiec i Włoch. Potencjał gospodarczy i militarny Japonii. Polityka ekspansji. Podział kolonialny Afryki i Azji.

VII. ZIEMIE POLSKIE PO POWSTANIU STYCZNIOWYM - ROZWÓJ

KAPITALIZMU /8 godzin/

1. Polityka zaborców wobec narodu polskiego

Represje po powstaniu styczniowym, likwidacja resztek odrębności Królestwa Polskiego. Polityka rusyfikacyjna. Germanizacja i skutki "Kulturkampfu". Komisja kolonizacyjna. Hakata. Pruskie ustawodawstwo antypolskie. Autonomia Galicji. Galicja ośrodkiem jawnego życia narodowego.

2. Postawy społeczeństwa polskiego

Opór przeciwko germanizacji. Września. Walka chłopów polskiego o ziemię w zaborze pruskim. Walka o polskość na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach. Opór przeciwko rusyfikacji. Tajne nauczanie. Praca organiczna i ideologia pozytywizmu. Trójloja-

lizm. Kryzys ideologii ugodowej. Odradzanie się dążeń niepodległościowych. Liga Polska, Narodowa Demokracja. Początki ruchu ludowego.

3. Przeobrażenia gospodarcze i społeczne

Kapitalistyczny rozwój rolnictwa w zaborze pruskim. Skutki reformy właszczeniowej w Królestwie. Rozwój przemysłu na Górnym Śląsku i w Królestwie. Zacofanie gospodarcze i społeczne Galicji. Emigracja zarobkowa.

4. Początki i rozwój polskiego ruchu robotniczego

Położenie polskiego proletariatu. Pierwsze kółka socjalistyczne /L.Waryński/. Wielki Proletariat /1882-86/ - program, działalność i znaczenie. Związki z rewolucyjnym ruchem w Rosji. Ruch robotniczy po rozbiciu I Proletariatu. Powstanie, program i działalność PPS oraz SDKPiL. Ruch socjalistyczny w zaborze pruskim i austriackim. Wybitni działacze polskiego ruchu robotniczego /F.Dzierżyński, M.Kasprzak, J.Marchlewski i inni/. Udział polskich socjalistów w II Międzynarodówce.

VIII. REWOLUCJA 1905-1907 W ROSJI I NA ZIEMIACH POLSKICH

/2 godziny/

1. Rewolucja w Rosji

Wojna z Japonią i kryzys samowładztwa w Rosji. "Krwawa niedziela". Wybuch rewolucji - jej zasięg społeczny, formy i cele. Działalność Bolszewików. Powstanie moskiewskie. Znaczenie rewolucji i przyczyny jej klęski.

2. Rewolucja na ziemiach polskich

Wybuch rewolucji. Strajk szkolny. Wystąpienia chłopów, Łódzkie powstanie zbrojne. Stronnictwa polityczne wobec ruchu rewolucyjnego. Współpraca lewicy polskiego ruchu robotniczego z bolszewikami. Upadek rewolucji. Rozłam w PPS. Trwałe zdobycze rewolucji 1905-07 w Królestwie Polskim Galicja i zabór pruski wobec rewolucji.

IX. ROZWÓJ NAUKI, OŚWIATY, TECHNIKI I KULTURY W DRUGIEJ POŁOWIE XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU /4 godziny/

1. Oświata, nauka i technika na świecie

Upowszechnianie szkolnictwa i oświaty w krajach wysoko rozwiniętych. Rozwój nauk społecznych. Osiągnięcia nauk matematyczno-przyrodniczych. Wynalazki i odkrycia techniczne i ich zastosowanie. Wykorzystanie energii elektrycznej. Postęp w komunikacji.

2. Kierunki i tendencje w kulturze

Literatura doby pozytywizmu. Realizm i naturalizm w literaturze. Impresjonizm. Architektura. Początki kultury masowej /kinematografia/. Rozwój prasy. Upowszechnienie sportu /igrzyska olimpijskie/.

3. Osiągnięcia polskiej oświaty, nauki i techniki

Szkolnictwo polskie i rozwój nauki w Galicji w warunkach autonomii. Ośrodki życia naukowego i szkolnictwo polskie w pozostałych zaborach. Osiągnięcia Polaków na obczyźnie /M. Skłodowska-Curie/. Wkład do nauki i techniki światowej.

4. Kultura polska w służbie sprawy narodowej

Główne problemy życia narodu w twórczości pisarzy doby pozytywizmu i Młodej Polski. Teatr, malarstwo, muzyka i ich rola w utrzymaniu i pogłębianiu świadomości narodowej. Znaczenie prasy.

X. ŚWIAT U PROGU I WOJNY ŚWIATOWEJ /3 godziny/

1. Konflikty mocarstw europejskich

Narastanie sprzeczności między mocarstwami. Trójprzymierze - państwa centralne. Trójporozumienie - Ententa. Konflikty o przewagę w Afryce i kwestia bałkańska. Pokój zbrojny. Ruch robotniczy wobec rosnącej groźby wojny.

2. Sytuacja demograficzna i stosunki społeczno-ekonomiczne w świecie

Stosunki demograficzne w Europie. Sytuacja demograficzna na ziemiach polskich. Główne regiony rozwoju i zacofania gospodarczego w Europie. Różnice w poziomie rozwoju cywilizacyjnego i kulturalnego. Ziemie polskie na tym tle. Porównanie ze stanem z końca XVIII w. Społeczeństwa kolonialne w początkach imperializmu.

3. Układ sił politycznych. Systemy ustrojowe

Mapa polityczna Europy. Narody pozbawione niepodległości. Najważniejsze systemy ustrojowe w Europie. Porównanie ze stanem z końca XVIII w. Utrzymywanie się dominacji Europy w świecie. Wzrost znaczenia USA.

P o j ę c i a

Kapitalizm, imperializm, socjalizm utopijny, socjalizm naukowy, rewolucja burżuazyjno-demokratyczna, demokracja burżuazyjna, partia polityczna, proletariat, kapitaliści, strejk, walka klasowa, walka narodowo-wyzwoleńcza, patriotyzm, liberalizm, reakcja, kolonializm, parlamentaryzm, uwłaszczenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, impresjonizm, secesja.

U m i e j ę t n o ś c i

Sporządzanie wypisów z literatury popularnonaukowej. Korzystanie z czasopism popularnonaukowych. Analiza tekstu źródłowego. Dostrzeganie związków między zjawiskami w różnych dziedzinach życia społecznego. Porównywanie analogicznych zjawisk w różnych krajach. Dostrzeganie cech charakterystycznych formacji społeczno-ekonomicznych.

Z n a j o m o ś ć d a t :

1797, 1807, 1809, 1812, 1815, 29/30.XI.1830, 1846, 1848, 1848-49, 22.I.1863, 1864, 1871, 1882, 1889, 1892, 1893, 1905-1907,

KLASA IX

/2 godziny tygodniowo/

I. PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA 1914-1918, ZIEMIE POLSKIE W
CZASIE WOJNY /4 godziny/

1. Wybuch i przebieg pierwszej
wojny światowej

Bezpośrednie powody wybuchu wojny. Niemiecka ofensywa w Belgii i Francji. Bitwa nad Marną i załamanie się niemieckiego planu wojny. Działania wojenne na froncie wschodnim /1914-1916/. Blokada Niemiec. Bitwa pod Verdun. Przystąpienie USA do wojny. Końcowa faza wojny. Rozejm w Compiègne 11.XI.1918 r.

2. Polacy i sprawa polska

Orientacje polityczne. Ruch rewolucyjny a wojna. Działania wojenne i zniszczenia na ziemiach polskich. Polacy w armiach zaborczych. Stosunek państw walczących do sprawy polskiej w początkowym okresie wojny. Rządy okupantów. Legiony. Akt 5 listopada 1916. Państwa koalicji wobec sprawy polskiej.

II. WIELKA SOCJALISTYCZNA REWOLUCJA PAŹDZIERNIKOWA I JEJ
ZNACZENIE /5 godzin/

1. Obalenie caratu

Rewolucja lutowa. Polityka Rządu Tymczasowego. Rewolucja lutowa a sprawa polska. Dwuwładza. Tezy kwietniowe Lenina. Leninowski plan powstania zbrojnego.

2. Rewolucja Październikowa

Powstanie zbrojne w Piotrogradzie. Obalenie Rządu Tymczasowego. Ustanowienie władzy Rad 25.X./7.XI./ 1917 r. Pierwsze dekrety władzy radzieckiej /dekret o pokoju, dekret o ziemi/ i ich znaczenie. Proklamowanie zasady samostanowienia narodów. Polacy w Rewolucji Październikowej.

3. Międzynarodowe znaczenie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej. Rewolucje w Niemczech, Austrii i na Węgrzech. Ruchy w koloniach. Radykalizacja mas ludowych po 1917 roku w Europie i na świecie. Powstanie partii komunistycznych i Międzynarodówki Komunistycznej. Rewolucja w Austrii i w Niemczech. Ustanowienie republiki weimarskiej i rola socjaldemokracji niemieckiej. Węgierska Republika Rad. Ruchy narodowo-wyzwolenicze i antykolonialne w okresie międzywojennym.

III. ŚWIAT PO PIERWSZEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ. POWSTANIE ZSRR

/4 godziny/

1. Układ sił politycznych po pierwszej wojnie światowej. Konferencja pokojowa w Paryżu i główne postanowienia Traktatu Wersalskiego /28.VI.1919/ i innych Traktatów pokojowych. Zmiany na mapie politycznej świata. Liga Narodów. Pozycja USA w świecie kapitalistycznym. Traktaty waszyngtońskie. Polityka mocarstw zachodnich wobec Niemiec. Stosunek Niemiec do Traktatu Wersalskiego. Konferencja w Locarno i jej znaczenie. Faszyzm we Włoszech.

2. Pierwsze lata państwa radzieckiego. Powstanie ZSRR. Wojna domowa i obca interwencja w Rosji. Sytuacja gospodarcza i polityczna kraju. NEP. Radziecka polityka zagraniczna. Utworzenie ZSRR.

IV. ODRODZENIE NIEPODLEGŁEGO PAŃSTWA POLSKIEGO /5 godzin/

1. Odbudowa niepodległej Polski
Sytuacja polityczna w ostatniej fazie wojny. Narastanie dążeń narodowo-wyzwoleńczych i rewolucyjnych. Znaczenie Rewolucji Październikowej dla odzyskania niepodległości przez Polskę. Kryzys orientacji na państwa zaborcze. Klęska państw centralnych. Nastroje rewolucyjne na ziemiach polskich. Powstanie lokalnych ośrodków władzy. Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej w Lublinie. Rady Delegatów Robotniczych. Rady Chłopskie. Rząd Jędrzeja Moraczewskiego.

2. Sytuacja polityczna w Polsce w pierwszym okresie niepodległości

Powstanie KPRR /16.XII.1918/ i jej działalność. Zjednoczenie ruchu socjalistycznego. Ruch ludowy. Obóz J. Piłsudskiego. Narodowa Demokracja, rola R. Dmowskiego. Gabinet I. Paderewskiego. Wybory do Sejmu Ustawodawczego. Umacnianie się władzy burżuazyjnej w Polsce.

3. Ukształtowanie się granic
Polski

Powstanie zbrojne w Wielkopolsce. Postanowienia konferencji paryskiej w sprawie Polski. Wolne Miasto Gdańsk. Wojna polsko-radziecka. Rokowania pokojowe i traktat ryski 1921 r. Plebiscyty. Powstania Śląskie. Struktura społeczna i narodowościowa II Rzeczypospolitej.

V. POLSKA W OKRESIE RZĄDÓW PARLAMENTARNYCH 1921-1925.

PRZEWRÓT MAJOWY /5 godzin/

1. Unifikacja polityczna i odbudowa gospodarcza państwa.

Polityka zagraniczna

Początki unifikacji ekonomicznej i prawnej. Scalenie administracji. Trudności odbudowy gospodarczej kraju. Reforma rolna i jej realizacja. Pierwsze osiągnięcia gospodarcze i reforma walutowa. Budowa Gdyni. Ustawodawstwo socjalne. Polityka zagraniczna.

2. Demokracja parlamentarna w Polsce

Główne ugrupowania polityczne. Konstytucja marcowa 1921 r. i jej demokratyczno-burżuazyjny charakter. Funkcjonowanie systemu parlamentarnego w Polsce i jego słabości.

3. Konflikty społeczne

II Zjazd KPRP. Wybitni przywódcy KPRP /M.Koszutska, A.Warski/ Ruch strajkowy i wypadki krakowskie 1923 r. Walka chłopów o ziemię i realizację reformy rolnej.

4. Przewrót majowy. Polska w latach 1926-1928

Geneza i przebieg przewrotu majowego. Utworzenie BBWR. Wybory do Sejmu 1928 r. Początki opozycji parlamentarnej. KPP w walce z wyzyskiem kapitalistycznym i polityką sanacji. Ożywienie gospodarcze.

VI. WIELKI KRYZYS GOSPODARCZY 1929-1933. FASZYZM W NIEMCZECH /2 godziny/

1. Światowy charakter kryzysu

Geneza kryzysu. Kryzys finansowy, przemysłowy, agrarny. Skutki społeczne kryzysu.

2. Rozwój faszyzmu w Europie.

Dyktatura hitlerowska w Niemczech

Rozwój faszyzmu w Europie. Powstanie ruchu hitlerowskiego

i jego charakter. Rola NSDAP. Dojście Hitlera do władzy. Likwidacja systemu parlamentarnego. Polityka rasizmu. Terror policyjny. Rewizjonizm i plany podboju Europy.

VII. POLSKA W LATACH KRYZYSU GOSPODARCZEGO /3 godziny/

1. Charakter kryzysu w Polsce
Pogorszenie sytuacji klasy robotniczej. Zubożenie społeczeństwa. Wzrost bezrobocia. Przeludnienie wsi. Walki klasowe w mieście i na wsi.

2. Sytuacja polityczna

Centrolew. Obrona parlamentu /I. Daszyński/. Rewolucyjna działalność KPP. Powstanie Stronnictwa Ludowego. Nasilenie represji: proces brzeski. Bereza Kartuska. Sytuacja w "Obozie Narodowym".

3. Polityka zagraniczna Polski
Kierunki polskiej polityki zagranicznej w latach trzydziestych. Zawarcie paktu o nieagresji z ZSRR /1932/. Deklaracja o nieagresji z Niemcami /1934/. Stosunki z Francją i Wielką Brytanią.

VIII. ŚWIAT I POLSKA PRZED WYBUCEM DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ /5 godzin/

1. Rozwój socjalizmu w ZSRR

Problem budowy socjalizmu w jednym kraju. Budowa bazy materialnej społeczeństwa socjalistycznego. Industrializacja. Pierwsze pięciolatki. Kolektywizacja rolnictwa. Rola Stalina. Konstytucja ZSRR z 1936 r.

2. Pierwsze agresje faszystowskie. Walka z faszyzmem

Agresje Japonii na Dalekim Wschodzie. Agresja Włoch w

Etiopii. Pakt antykominternowski w 1936 r. Problem bezpieczeństwa zbiorowego w Europie. Polityka zagraniczna ZSRR. VII Kongres Międzynarodówki Komunistycznej. Walka o front ludowy w Europie. Wojna domowa w Hiszpanii, udział Polaków / K. Świerczewski-Walter/. Anschluss Austrii, Układ w Monachium - rozbiór Czechosłowacji. Próby Związku Radzieckiego zapobieżenia agresji - rokowania sierpniowe w 1939 r. w Moskwie.

3. Polska przed wybuchem drugiej wojny światowej

Wzrost tendencji antydemokratycznych w Polsce: konstytucja kwietniowa z 1935 r. Powstanie Obozu Zjednoczenia Narodowego. Wzrost opozycji antysanacyjnej. Próby ożywienia gospodarki /GOP/ Strajk chłopski 1937 r., rola W. Witosa. Walka KPP o front jednolity i ludowy. Rozwiązanie KPP. Komuniści polscy w przededniu wybuchu wojny. Sprawa Zaolzia i jej konsekwencje. Roszczenia terytorialne III Rzeszy wobec Polski. Społeczeństwo polskie wobec groźby agresji hitlerowskiej.

IX. OŚWIATA, KULTURA, NAUKA W OKRESIE DWUDZIESTOLECIA

MIEDZYWOJENNEGO /4 godziny/

1. Główne kierunki rozwoju nauki i kultury w świecie

Rewolucja Październikowa a rozwój oświaty, nauki i kultury w ZSRR. Rozwój nauk ścisłych i techniki /np. fizyka jądrowa/ Główne osiągnięcia medycyny i biologii. Rozwój radiofonii, kinematografii i sportu. Rozwój szkolnictwa. Główne prądy artystyczne.

2. Oświata, nauka i kultura II

Rzeczypospolitej

Odbudowa i rozbudowa szkolnictwa w Polsce po 1918 r. Charakter reformy oświatowej 1932 r. Walka o demokratyczną szkołę. Osiągnięcia w zakresie nauki i techniki. Radio. Literatura piękna. Sztuki plastyczne. Muzyka, teatr, film. Sport. Ograniczony zakres udziału mas ludowych w życiu kulturalnym. Rola kultury w umacnianiu świadomości narodowej.

X. EUROPA I ŚWIAT OK. 1938 ROKU /2 godziny/

1. Sytuacja demograficzna i stosunki społeczno-ekonomiczne
Stosunki demograficzne w Europie. Sytuacja demograficzna w Polsce. Główne regiony rozwoju i zacofania gospodarczego w Europie. Różnice w poziomie rozwoju cywilizacyjnego i kulturalnego. Świat kapitalistyczny a ZSRR. Polska na tym tle. Porównanie ze stanem z 1913 r.

2. Układ sił politycznych. Systemy ustrojowe

Mapa polityczna Europy. Główne mocarstwa i podstawa ich potęgi. Systemy ustrojowe w świecie kapitalistycznym. Porównanie ze stanem z 1913 r. ZSRR. Utrzymywanie się dominacji Europy i USA w świecie. Przegląd sytuacji politycznej na innych kontynentach - różnice w porównaniu ze stanem z 1913 r.

XI. DRUGA WOJNA ŚWIATOWA I WALKA NARODU POLSKIEGO O NIEPODLEGŁOŚĆ /14 godzin/

1. Wybuch II wojny światowej.
Agresja Niemiec hitlerowskich
i wojna obronna Polski w 1939 r.

Najazd niemiecki 1.IX.1939. Potencjał militarny Polski i Niemiec. Bitwa graniczna. Wypowiedzenie wojny Niemcom przez Anglię i Francję. Westerplatte. Obrona Wybrzeża. Bitwa nad Bzurą. Załamanie się obrony polskiej. Wkroczenie wojsk radzieckich na tereny Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy. Opuszczenie granic państwa przez prezydenta, rząd i naczelne dowództwo. Obrona Warszawy i Modlina. Bohaterstwo żołnierza polskiego i ludności cywilnej. Postawa komunistów /M.Buczek/. Ostatnie ośrodki oporu. Wybitni dowódcy i organizatorzy obrony /H.Sucharski, T.Kutrzeba, F.Kleeberg, S.Starzyński i inni/.

2. D a l s z e   a g r e s j e   N i e m i e c   h i t l e r o w s k i c h   i   f a s z y s t o w s k i c h   W ł o c h

Postawa Anglii i Francji - "dziwna wojna". Agresja w Skandynawii. Klęska Francji. Agresja włoska w Afryce i na Bałkanach. Bitwa o Wielką Brytanię. Napaść Niemiec na Jugosławię i Grecję. Udział Polaków w walkach na Północy i Zachodzie w pierwszym okresie wojny.

3. P o l i t y k a   N i e m i e c   h i t l e r o w s k i c h   w   o k u p o w a n e j   P o l s c e

System okupacyjny w Europie. Cele polityki hitlerowskiej. Podział okupacyjny ziem polskich. Terror okupanta. Planowe wyniszczanie narodu polskiego, jego gospodarki i kultury. Obozy zagłady /Oświęcim, Brzezinka, Majdanek i inne/.

4. K s z t a ł t o w a n i e   s i ę   p o l s k i e g o   r u c h u   o p o r u   i   d z i a ł a l n o ś ć   r z ą d u   p o l s k i e g o   n a   e m i g r a c j i

Spontaniczny rozwój ruchu oporu. Powstanie rządu emigracyj-

nego. Ruch konspiracyjny w kraju. Działalność komunistów.

5. N a j a z d N i e m i e c h i t l e r o w s k i c h n a Z S R R . W i e l k a k o a l i c j a

Wojna na innych kontynentach. Agresja hitlerowska na ZSRR /22.VI.1941/. Powstanie Wielkiej Koalicji. Karta Atlantycka. Agresja japońska na Dalekim Wschodzie. Bitwa stalingradzka i jej znaczenie. Konferencje w Moskwie i Teheranie.

6. P o l i t y k a " o b o z u l o n d y Ń s k i e g o "

Polityka rządu Władysława Sikorskiego. Układ polsko-radziecki. Polskie Siły Zbrojne w ZSRR. Wzrost tendencji antyradzieckich. Przerwanie stosunków między rządem polskim a ZSRR. Rząd emigracyjny i Delegatura Krajowa po śmierci gen. Władysława Sikorskiego.

7. P o w s t a n i e i d z i a ł a l n o ś ć P o l - s k i e j P a r t i i R o b o t n i c z e j

Powstanie PPR, jej program i przywódcy /M.Nowotko, F.Finder, W.Gomułka/. Koncepcja walki wyzwoleniczej narodu polskiego. Polityka frontu narodowego.

8. R o z w ó j r u c h u o p o r u

Ruch oporu w Europie. Formy ruchu oporu w Polsce: sabotaż, dywersja, pomoc Żydom, wywiad, walka w obronie dóbr kultury, tajne nauczanie, prasa podziemna. Walka partyzancka: GL, AK, BCh. Ważniejsze bitwy i akcje zbrojne. Powstanie w getcie warszawskim. Współdziałanie polskiego podziemia z partyzantką radziecką.

9. P o l a c y i p o l s k i e S i ł y Z b r o j n e w Z S R R

Powstanie Związku Patriotów Polskich. Utworzenie I Dywizji im. T.Kościuszki. Bitwa pod Lenino i jej znaczenie. Utwo-

rzenie I Armii Wojska Polskiego. Polsko-radzieckie braterstwo broni.

10. Powstanie Krajowej Rady Narodowej

Dwie koncepcje ustrojowe przyszłej Polski /koncepcja KRN a obozu londyńskiego/. Pierwsze posiedzenie KRN /31.XII.1943/ 1.I.1944/ B.Bierut przewodniczącym KRN. Utworzenie Armii Ludowej /gen. Żymierski - "Rola"/. Radykalizacja społeczeństwa. Tworzenie terenowych rad narodowych. Powołanie PKWN.

11. Powstanie warszawskie /1.VIII-2.X.1944/

Plany "obozu londyńskiego". Cele polityczne i wojskowe powstania. Walki powstańcze. Bohaterstwo powstańców i ludności cywilnej. Działania I Armii W.P. Zbrodnie hitlerowskie w Warszawie. Upadek powstania i zniszczenie stolicy.

XII. ZWYCIĘSTWO NAD FASZYZMEM /4 godziny/

1. Klęska sprzymierzeńców III Rzeszy w Europie. Utworzenie II frontu

Lądowanie sił alianckich we Włoszech. Udział polskich sił zbrojnych na Zachodzie w wojnie z Niemcami. Załamanie się faszystowskich Włoch. Bitwa pod Monte Cassino, udział Polaków. Utworzenie frontu zachodniego we Francji. Wyzwolenie krajów Europy południowo-wschodniej.

2. Klęska Niemiec hitlerowskich i Japonii

Ofensywa styczniowa na froncie wschodnim i sforsowanie Renu na zachodnim. Konferencja w Jałcie. Zdobycie Berlina. Kapiitulacja III Rzeszy /9.V.1945/. Konferencja w Poczdamie.

Klęska Japonii /Hiroszima/ i kapitulacja.

3. Udział Polski Ludowej w zwycięstwie nad III Rzeszą

Wysiłek wojenny ludowego państwa polskiego. Udział Ludowego Wojska Polskiego w ostatniej fazie wojny: wyzwolenie Warszawy, Wał Pomorski, Kołobrzeg. Polacy w operacji berlińskiej.

P o j ę c i a

Wojna imperialistyczna, rewolucja socjalistyczna, kontrrewolucja, dyktatura proletariatu, nacjonalizm, internacjonalizm, rasizm, faszyzm, kryzys gospodarczy, reforma rolna, demokracja parlamentarna, eksterminacja, ruch oporu, jednolity front klasy robotniczej, antyfaszystowski front ludowy, front narodowy.

U m i e j ę t n o ś c i

Operowanie danymi statystycznymi dotyczącymi zagadnień społeczno-gospodarczych, kulturalnych itp.

Korzystanie z poważniejszych prac popularno-naukowych.

Sporządzanie notatek bibliograficznych.

Interpretacje tych samych faktów przez różnych autorów.

Analiza tekstów źródłowych typu deklaracji ideowo-politycznych.

Przygotowanie referatu na podstawie samodzielnie zebranego materiału. Przygotowanie się do dyskusji.

Z n a j o m o ś ć d a t :

1914, 25.X./7.XI./ 1917, 11.XI.1918, 1921, 1923, 1926, 1929-1929-33, 1932, 1933, 1934, 1935, 1.IX.1939, 22.VI.1941, 5.I.1942, 31.XII.1943, 1.I.1944, 1.VIII.- 2.X.1944, 9.V.1945.

KLASA X

/2 godziny tygodniowo do I półrocza/

I. KSZTAŁTOWANIE SIĘ WŁADZY LUDOWEJ W POLSCE /2 godziny/
Manifest lipcowy PKWN 22.VII.1944 r. Rewolucyjny charakter władzy ludowej. Organizacja aparatu władzy. Reforma rolna. Przejmowanie przez władzę ludową dużych zakładów przemysłowych. Powstanie Rządu Tymczasowego. Układ sojuszniczy z ZSRR. Powstanie Rządu Jedności Narodowej. Sprawa polska na konferencji w Poczdamie. Powrót Ziemi Zachodnich i Północnych do Polski.

II. POWSTANIE ŚWIATOWEGO SYSTEMU PAŃSTW SOCJALISTYCZNYCH

/3 godziny/

1. Wzrost znaczenia międzynarodowego ZSRR

Decydujący wkład ZSRR w zwycięstwo nad faszyzmem. Odbudowa kraju ze zniszczeń wojennych. KPZR - główną siłą międzynarodowego ruchu robotniczego. Pokojowa polityka ZSRR.

2. Przemiany rewolucyjne i socjalistyczne w Europie i Azji Południowo-wschodniej

Przemiany rewolucyjne w Jugosławii i Czechosłowacji. Powstanie rządów robotniczo-chłopskich w Bułgarii, Rumunii i na Węgrzech. Powstanie NRD. Utworzenie CHRL. Rewolucja narodowo-wyzwoleńcza w Korei i Wietnamie.

III. UMACNIANIE SIĘ WŁADZY LUDOWEJ W POLSCE /5 godzin/

1. Walka o utrwalenie władzy ludowej

Układ sił politycznych po powstaniu Tymczasowego Rządu Jed-

ności Narodowej. Obóz demokratyczny: PPR, PPS, SL, SD.

Przodująca rola PPR w życiu społecznym i politycznym kraju. I Zjazd PPR. Opozycyjna działalność PSL. Walka z podziemiem. Referendum i wybory do Sejmu Ustawodawczego. Mała Konstytucja.

2. Odbudowa i przebudowa gospodarki

Zniszczenia wojenne. Zasiedlanie i zagospodarowywanie Ziemi Zachodnich. Ustawa o nacjonalizacji przemysłu. Trzyletni Plan Odbudowy Gospodarczej. Pomoc ZSRR w odbudowie.

3. Zjednoczenie ruchu robotniczego i ludowego

Stabilizacja władzy ludowej. Taktyka sił reakcyjnych. Walka o zjednoczenie ruchu robotniczego. Kongres zjednoczeniowy PPR i PPS - powstanie P Z P R. Zjednoczenie ruchu ludowego. Powstanie ZMP.

4. Konstytucja PRL

Kształtowanie się zasad ustrojowych Polski Ludowej. Uchwalenie Konstytucji PRL 22.VII.1952 i jej historyczne znaczenie. Kształtowanie się społeczeństwa socjalistycznego.

IV. ŚWIAT KAPITALISTYCZNY /4 godziny/

1. Rozpad koalicji antyhitlerowskiej i polityka mocarstw imperialistycznych

Proces norymberski. Problem realizacji uchwał poczdamskich. Utworzenie RFN i jej polityka. Dominacja USA w świecie kapitalistycznym. Doktryna Trumana i początki "zimnej wojny".

Plan Marshalla. Utworzenie i funkcjonowanie NATO. Walka z ruchami narodowo-wyzwoleńczymi w Azji.

2. P r o b l e m y   k r a j ó w   k a p i t a l i s t y c z - n y c h

Sytuacja polityczna w Anglii, Francji i Włoszech. Przemiany w polityce RFN. Amerykańska polityka interwencji w świecie. Gospodarka w krajach kapitalistycznych. EWG.

V. REWOLUCJE NARODOWYWYZWOLEŃCZE W KRAJACH POZABEUROPEJSKICH

/3 godziny/

1. R o z p a d   s y s t e m u   k o l o n i a l n e g o

Walki narodowowyzwoleńcze i dekolonizacja w krajach Afryki i Azji. Neokolonizm. Ruchy społeczne w Ameryce Łacińskiej. Powstanie socjalistycznej Kuby. Konflikty bliskowschodnie.

2. K r a j e   r o z w i j a j a c e   s i ę

Konferencja w Bandungu. Ruch niez zaangażowanych. Problemy rozwoju społeczno-gospodarczego. Niekapitalistyczna droga rozwoju.

VI. PROGRAM BUDOWY PODSTAW SOCJALIZMU W POLSCE. PRZEOBRAŻE- NIA GOSPODARCZE I SPOŁECZNE W OKRESIE PLANU 6-letniego

/2 godziny/

1. R o z w ó j   g o s p o d a r k i   n a r o d o w e j w   o k r e s i e   p l a n u   6 - l e t n i e g o

Polityka gospodarcza partii i państwa. Założenia planu 6-letniego. Wielkie inwestycje przemysłowe. Urbanizacja kraju. Rozwój klasy robotniczej. Polityka rolna. Przemiany społeczne na wsi. Trudności w realizacji planu 6-letniego

i próby ich przewyciężenia. Sukcesy i zakłócenia okresu rozwoju.

2. Rewolucja kulturalna

Likwidacja analfabetyzmu. Odbudowa i rozwój szkolnictwa i nauki. I Kongres Kultury Polskiej. Upowszechnienie dóbr kultury. Radiofonizacja kraju. Wzrost czytelnictwa. Upowszechnienie kinematografii.

VII. ROZWÓJ ŚWIATOWEGO SYSTEMU SOCJALISTYCZNEGO /3 godziny/

1. Z S R R   n a   d r o d z e   d o   k o m u n i z m u
Osiągnięcia gospodarcze, społeczne i kulturalne ZSRR. XI Zjazd KPZR. Przywrócenie leninowskich zasad w życiu społecznym. Radziecka polityka zagraniczna.

2. P r z e m i a n y   g o s p o d a r c z e   i   s p o -
    l e c z n e   k r a j ó w   s o c j a l i s t y c z n y c h
Budowa podstaw socjalizmu w europejskich krajach socjalistycznych. EWPG. Układ Warszawski. Umocnienie jedności i współdziałania państw socjalistycznych. Socjalizm jako system światowy.

3. M i ę d z y n a r o d o w y   r u c h   r o b o t n i -
    c z y

Program walki antyimperialistycznej w świetle uchwał i narańd partii komunistycznych i robotniczych. Zasady i formy współpracy między partiami komunistycznymi. Walka z reformizmem i rewizjonizmem. Problemy współczesnej socjaldemokracji.

VIII. WALKA O POKÓJ I POWSZECHNE ROZBROJENIE /2 godziny/

1. Zagrożenie pokoju światowego
Wścig zbrojeń. Polityka imperializmu wobec krajów socjalistycznych. Rola ONZ w utrwalaniu pokoju i zacieśnieniu współpracy międzynarodowej.

2. Wkład krajów socjalistycznych
w pokojowe współistnienie

Idea współistnienia krajów o różnych systemach społecznych i ustrojowych. Inicjatywy pokojowe ZSRR i krajów socjalistycznych na arenie międzynarodowej. Układ moskiewski o zakazie prób z bronią jądrową. Walka o rozbrojenie i zakaz broni masowej zagłady. KBWE /1975/.

IX. NOWY ETAP BUDOWY SOCJALIZMU W POLSCE /5 godzin/

1. Proces demokratyzacji życia
społeczno-politycznego

Przywracanie przez partię praworządności socjalistycznej i leninowskich norm życia politycznego. VIII Plenum KC PZPR /1956/. Przewodząca rola PZPR. Rola stronnictw sojusznicznych i Frontu Jedności Narodowej. Ruch młodzieżowy.

2. Główne kierunki rozwoju gospodarczego w latach 60-tych

Osiągnięcia w budowie podstaw socjalizmu. Polityka gospodarcza państwa. Zmiany w polityce rolnej. Etapy realizacji planów pięcioletnich. Główne inwestycje przemysłowe. Nie-równomierności rozwoju i napięcia społeczne.

3. Strategia przyspieszonego rozwoju społeczno-gospodarczego

Zmiany w kierownictwie politycznym. E. Gierek I Sekretarzem
KÓ PZPR. Znaczenie uchwał VI i VII Zjazdu PZPR. Nowy system
organizacji władz terenowych. Zmiany w Konstytucji PRL.
Rozwój gospodarki narodowej. Wzrost poziomu życia narodu.

4. Polityka zagraniczna Polski Ludowej

Znaczenie Polski na arenie międzynarodowej. Stanowisko
Polski wobec głównych problemów świata współczesnego. Rola
Polski w ONZ. Umacnianie jedności z krajami socjalistycznymi.
Stosunki z krajami kapitalistycznymi. Polska wobec
krajów rozwijających się. Polskie inicjatywy rozbrojeniowe.

5. Nauka, kultura i oświata w Polsce Ludowej

Reforma systemu edukacji narodowej. Osiągnięcia
polskiej nauki i techniki. Literatura piękna. Teatr i muzyka.
Sztuki plastyczne. Rozwój środków masowego przekazu. Polska
szkoła filmowa. Zmiany w kulturze życia codziennego.

Pojęcia

Nacjonalizacja, kolektywizacja, sojusz robotniczo-rolniczy,
demokracja ludowa, demokracja socjalistyczna, praworządność
socjalistyczna, leninowskie normy życia politycznego, ko-
munizm: "zimna wojna", pokojowe współistnienie, kryzys
światowego systemu kapitalistycznego, neokolonializm,
"trzeci świat"; rewolucja naukowo-techniczna, środki maso-
wego przekazu.

U m i e j ę t n o ś c i

Odróżnianie podstawowych gatunków piśmiennictwa historycznego. Konfrontacja ujęć faktów historycznych w pamiętnikach, w beletrystyce, publicystyce historycznej i opracowaniach popularnonaukowych. Dostrzeganie uwarunkowań różnych stanowisk. Dostrzeganie bardziej złożonych związków przyczynowo-
-skutkowych, praw rządzących rozwojem życia społecznego, związków między teraźniejszością a przeszłością oraz powiązań dziejów Polski i powszechnych.

Z n a j o m o ś ć d a t :

22.VII.1944, 15.XII.1948, 1949-1955, 22.VII.1952,
1956, 1970, 1976.

ZAJĘCIA FAKULTATYWNE

Wprowadza się dwa rodzaje zajęć fakultatywnych z historii, które mają służyć indywidualizacji procesu nauczania, pogłębieniu wiedzy historycznej oraz zaspokajaniu i rozwijaniu zainteresowań historycznych młodzieży. Pierwszy rodzaj to zajęcia fakultatywne o charakterze ciągłym w klasach VI-X w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Zajęcia fakultatywne w klasie VI mają charakter preorientacyjny. Uczniowie tej klasy mogą uczestniczyć w zajęciach fakultatywnych z różnych przedmiotów. W latach następnych uczęszczają już na zajęcia tylko z jednego przedmiotu np. historii. Zajęcia tego rodzaju są w miarę możliwości dostosowane do ram chronologicznych materiału nauczania w poszczególnych klasach. W klasach VI i VII proponuje się temat "Wielcy Polacy" /w klasie VI do końca XV w., w kl. VII do końca XVIII w./

Podane wyżej cezury mają jedynie charakter orientacyjny, prowadzący zajęcia ma prawo objąć programem postaci z późniejszych epok. Dla klas starszych przewidziano "Historię kultury"; w kl. VIII - kultury starożytnej, w kl. IX - średniowiecznej i czasów nowożytnych, w kl. X - wieku XIX i XX.

Oprócz tego należy ograniczyć w klasach VIII - X w wymiarze dwóch godzin tygodniowo zajęcia fakultatywne o charakterze monograficznym realizowane w cyklach rocznych. Tematyka zajęć w każdej klasie stanowi cykl zamknięty. Uczniowie klas VIII-X mają do wyboru trzy cykle tematyczne: Historia regionalna i lokalna. Historia wojen i wojskowości, Historia Azji, Afryki lub Ameryki /do wyboru/. Kolejność

udziału uczniów w tych zajęciach ma charakter dowolny, gdyż uczestniczą w nich jednocześnie uczniowie trzech ostatnich klas. Zajęcia "monograficzne" będą prowadzone wedle programów indywidualnych, opracowanych przez samych nauczycieli.

Uwagi o realizacji programu

I. UWAGI OGÓLNE

1. Miejsce i rola historii w 10-letniej szkole średniej

Historia zajmuje poczesne miejsce w systemie edukacji socjalistycznej. Przedmiot ten w szkole 10-letniej stanowi - razem z językiem polskim i propedeutyką nauki o społeczeństwie - podstawę wykształcenia humanistycznego i społecznego młodzieży, wychowania jej na aktywnych, świadomych swych patriotycznych obowiązków, nowoczesnie myślących obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej - przyszłych budowniczych rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego.

Zapoznavanie uczniów z dziejami państwa i narodu polskiego a także z głównymi etapami i przejawami ewolucji dziejowej ludzkości ma m.in. na celu stopniowe wdrożenie wychowanków do rozumienia procesu historycznego i jego skomplikowanych mechanizmów.

Szczególnie ważnym zadaniem - i to zarówno z poznawczego, jak i wychowawczego punktu widzenia - jest rozwijanie myślenia historycznego, przede wszystkim zaś zdolności do dynamicznego, globalnego /integralnego/ i nomotetycznego ujmowania zjawisk społecznych, zarówno w przeszłości, jak i teraźniejszości.

Nauczanie historii powinno też dać młodzieży pewien zasób wiedzy ogólnej o społeczeństwie, państwie, kulturze, gospodarce, jednym słowem, o życiu społecznym i najważniejszych jego elementach, a także wzajemnych pomiędzy nimi związkach. Ważne jest też, aby absolwent szkoły 10-letniej zdawał sobie sprawę z relacji jednostka - masy, klasa - naród, naród - ludzkość, a także region - kraj, Polska - Europa, Europa - świat. Nauczanie historii w szkole 10-letniej powinno wprowadzić młodego człowieka w świat, w którym żyje, ukazując mu genezę współczesnej kultury i gospodarki, nauki i techniki a także istniejących obecnie systemów społeczno-ustrojowych i aktualnego układu sił politycznych w świecie.

Historia odgrywa doniosłą rolę w patriotycznym i obywatelskim wychowaniu młodzieży.

Nauczanie historii powinno związać wychowanków z najlepszymi tradycjami polskiego życia narodowego i państwowego, wzbudzić szacunek dla tych pokoleń, które w epoce Piastów i Jagiellonów w trudzie i znoju budowały wielkość Polski, później walczyły o jej odrodzenie z wiekowego zacofania a następnie - kiedy Polska upadła - o niepodległość i wyzwolenie społeczne ludu. Ważnymi elementami naszego moralnego kapitału tradycji narodowych są: internacjonalistyczne wskazania polskiego ruchu robotniczego, bohaterstwo narodu polskiego w walce z hitlerowskimi Niemcami a także ofiarność i zapał pierwszego pokolenia budowniczych Polski Ludowej. Chodzi nie tylko o to, aby uczeń znał przeszłość swojej

ojczyzny, ale także - aby był z nią emocjonalnie związany, czuł się dumny z przynależności do narodu polskiego oraz rozumiał swoje obowiązki obywatelskie.

Wychowanie patriotyczne i obywatelskie może i powinno być ściśle zespolone z wychowaniem internacjonalistycznym. Treści historyczne poznawane przez młodzież powinny budzić szacunek dla innych narodów i ich dorobku kulturalnego. Ważne jest też kształtowanie wrażliwości wychowanków na krzywdę społeczną, wychowanie ich w duchu szczytnych ideałów humanizmu, socjalizmu i demokracji.

Dużą wagę należy też przywiązywać do celów kształcących, związanych głównie, choć nie wyłącznie, z przygotowaniem młodzieży do edukacji permanentnej. Główny nacisk należy tu położyć na: 1/ wdrożenie uczniów do właściwego korzystania z podręcznika szkolnego, atlasów i map, a także encyklopedii i słowników historycznych, 2/ zapoznanie ich z różnymi gatunkami pisarstwa historycznego /literatura piękna, publicystyczna, popularnonaukowa i naukowa/ i 3/ zaznajomienie z niektórymi rodzajami źródeł historycznych /źródła narracyjne, normatywne, ikonograficzne itp./ i elementarnymi zasadami ich analizy.

Nauczanie historii ma również na celu stopniowe rozwijanie wyobraźni historycznej i takich zdolności poznawczych, jak umiejętność samodzielnego wyjaśniania faktów i zjawisk historycznych, ich porównywania, uogólniania i wartościowania. Ważne jest też, aby uczeń dostrzegał powiązania między teraźniejszością a przeszłością, wyrobił w sobie pozytywny stosunek do zabytków historycznych i rozumiał potrzebę otoczenia ich troskliwą opieką.

2. Dobór i układ materiału nauczania

Materiał historyczny, objęty programem nauczania, uwzględni - w sposób możliwie harmonijny - zarówno wymogi nauki, jak też potrzeby życia, zainteresowania i możliwości poznawcze uczniów. Zgodnie ze słuszną, powszechnie akceptowaną, zasadą aktualizacji /wiązania przeszłości z terażniejszością/ główny nacisk położono na historię nowożytną a zwłaszcza najnowszą i współczesną; dawniejsze epoki - wspólnota pierwotna, starożytność, średniowiecze - zostały uwzględnione w niniejszym zakresie, jedynie w sposób fragmentaryczny, ze szczególnym uwzględnieniem tego, co zachowało do dziś swoją żywotność - a więc kultury.

Na plan pierwszy wysunięto historię ojczystą jednakże powinna być ona ujmowana na tle powszechno-dziejowym. Dotyczy to zwłaszcza zajęć fakultatywnych, które w klasach starszych stwarzają możliwość poszerzenia wiedzy ucznia w zakresie historii powszechnej a tym samym stwarzają solidniejszą podstawę pod porównawcze ujmowanie dziejów Polski. W ramach pracy lekcyjnej zadanie to może być realizowane tylko w ograniczonym zakresie.

Materiał nauczania uwzględni wszystkie dziedziny życia społecznego, zarówno historię polityczną, jak też społeczno-gospodarczą, prawno-ustrojową i kultury. W historii politycznej nacisk położono na sprawy zasadnicze, ograniczając nazwiska i daty związane z historią militarną i różnego rodzaju wydarzeniami partykularnymi.

W historii społeczno-ekonomicznej na plan pierwszy wysunięto zjawiska ilustrujące trendy rozwojowe o zasadniczym znaczeniu z punktu widzenia dziejów ojczystych i powszechnych. Uwzględniono też przemiany demograficzne, dotychczas pomijane w programach polskich. Jeżeli chodzi o historię kultury, to tu, zgodnie z zasadą aktualizacji, uwzględniono m.in. potrzeby wiążące się z funkcjonowaniem kultury masowej i perspektywami rozwoju rewolucji naukowo-technicznej w Polsce.

Spory nacisk położono na kulturę życia codziennego, uwzględniono m.in. kulturę materialną i obyczaje różnych warstw społecznych. Absolwent 10-letniej szkoły średniej powinien też wiedzieć, kiedy narodziły się takie zjawiska, jak prasa, radio, kino i sport. Dla współczesnego człowieka znajomość tych spraw jest nie mniej ważna, jak wiedza o wojnach XVII czy XIX w.

Szkoła musi także wychowywać młodzież w duchu zrozumienia roli nauki, oświaty i techniki w życiu społecznym. Wymaga to należytego uwzględnienia tej problematyki w nauczaniu historii. Chodzi tu przede wszystkim o ukazanie nauki, oświaty i techniki jako ważnego czynnika rozwoju gospodarczego, społecznego i cywilizacyjnego ludzkości, a także - oczywiście - o uwydatnienie jego wpływu na życie narodu polskiego i wkładu Polaków do kultury ogólnoludzkiej.

Zaleca się możliwie szerokie wykorzystanie historii regionalnej i lokalnej. Jej poznanie i wiązanie z całością dziejów Polski winno doprowadzić młodzież, z jednej strony,

do pogłębienia więzi uczuciowych z regionem, z drugiej zaś - poczucia ścisłej łączności regionu z resztą kraju. Materiał regionalny może stanowić punkt wyjścia dla omówienia niektórych zjawisk z zakresu dziejów polskich i powszechnych, może też stanowić dobrą ich konkretyzację /"ilustrację"/.

Materiał nauczania zawarty w programie ujęto w zasadzie chronologicznie, starając się o możliwie ścisłe powiązanie dziejów ojczystych z powszechnymi. Odchylenia od tej zasady, podyktowane względami natury dydaktycznej, wprowadzono tylko w kilku działach. Poszczególne działy i tematy zostały tak skonstruowane, aby możliwie wyraziście zarysować zarówno związki genetyczne, jak też przyczynowo-skutkowe i funkcjonalno-strukturalne. Stwarza to pomyślnie warunki dla nauczania problemowego i organizowania samodzielnej pracy uczniów.

Uzupełnienie^{u)} szkolnego kursu historii są zajęcia fakultatywne i organizowane w ich ramach lektura prostych, przystępnych dla uczniów i możliwie zajmująco napisanych prac popularnonaukowych.

3. Z a ł o ż e n i a   d y d a k t y c z n e   p r o g r a m u

Uwzględniając możliwości poznawcze uczniów w różnych latach nauki szkolnej, program wprowadza daleko idące różnicowania struktury dydaktycznej treści nauczania.

Naukę historii otwiera kurs propedeutyczny w kl. IV, którego celem jest:

- wzbudzenie zainteresowania przeszłością;
- rozbudzenie wyobraźni historycznej;
- ukształtowanie elementarnych historycznych związków czasowych /przybliżenie uczniom pojęcia czasu historycznego/;

- zapoznanie z prostymi pojęciami historycznymi takimi jak: książę, król, rycerz, magnat, chłop poddany, robotnik, fabrykant itp.;
- przybliżenie niektórych zjawisk z odległej przeszłości i ukazanie zmienności warunków życia w różnych okresach historycznych;
- zapoznanie uczniów z mapą historyczną;
- wdrożenie uczniów do pracy na lekcjach historii.

Historia w kl. IV musi być możliwie barwna, pulsująca życiem. Dlatego też punktem wyjścia każdego obrazu /opowiadania/ jest jakiś ciekawy pobudzający wyobraźnię młodego człowieka, epizod. Wokół niego osnuwa się ważne informacje historyczne wprowadzające ucznia w lepszą znajomość zjawiska symbolizowanego przez epizod.

W kursie "systematycznym", obejmującym kl. V-X, wyróżnić można dwa zasadnicze cykle dydaktyczne. Cykl pierwszy, obejmujący klasy V i VI - to historia obrazowa, obfitująca w barwne opisy, apelujące jeszcze do wyobraźni, ale zawierająca już pewien ładunek treści intelektualnych a więc dająca głębszą wiedzę o przeszłości niż kurs propedeutyczny. "Obraz" składa się z większej ilości elementów niż "epizod", jest bardziej złożony. Zwraca też uwagę na proste związki genetyczne i przyczynowo-skutkowe.

Nauka historii w kl. VII stanowi przejście do ujęcia "zagadnieniowego", właściwego dla kl. VIII, IX i X. W klasach tych zasadniczy nacisk kładzie się na rozumienie procesu dziejowego, a więc na poszukiwanie genezy poznawanych zjawisk, ich przyczyn i skutków, wiązanie ze sobą różnych dziedzin życia społecznego, dziejów ojczystych i powszech-

nych itp. Wykład historii w tych klasach staje się coraz bardziej systematyczny, co ułatwia młodzieży zdanie sobie sprawy z ciągłości procesu dziejowego i złożoności jego mechanizmów.

Ważną rolę spełniają ujęcia przekrojowe, typu Europa i świat pod koniec XVIII w. Według podobnego schematu dokonane zostały przekroje Europy ok. roku 1913, 1938. Pozwalają one uzmysłwić uczniom zróżnicowanie stosunków demograficznych, społeczno-ekonomicznych, politycznych i kulturalnych w określonym momencie czasowym, a także - co jest nie mniej ważne - metodyczne porównanie Europy i Polski w różnych okresach historycznych. Uczeń dowiadujący się o tym, jak wygląda Europa ok. 1913 r., np. pod względem stosunków demograficznych, powinien zestawić wiadomości na ten temat z danymi, które otrzymał wcześniej na temat stosunków ludnościowych ok. 1800 r. Zestawienia tego rodzaju pozwolą uczniom na wyrobienie sobie jaśniejszego poglądu na postęp cywilizacji, ewolucję stosunków gospodarczych i społecznych a także zmiany w systemach ustrojowych i układzie sił politycznych w Europie.

Przekroje "poprzeczne" mają także do spełnienia pewne dodatkowe zadania. Stanowią one bardzo pożyteczną formę podsumowania wiedzy uczniów /o większości spraw omawianych na lekcjach "przekrojowych" uczniowie dowiedzą się wcześniej, na lekcjach "normalnych". Ważne jest i to, iż pozwalają one na dokładniejsze określenie miejsca Polski w Europie. Może to przynieść istotne korzyści poznawcze, kształcące i wychowawcze.

W zakresie realizacji zadań kształcących zaleca się organizowanie różnego rodzaju ćwiczeń. W klasach młodszych powinny one być możliwie proste, oparte raczej na formach zabawowych /np. inscenizacje niektórych ważnych wydarzeń historycznych/. W klasach starszych można i należy organizować ćwiczenia trudniejsze i bardziej złożone /np. analiza wybranych tekstów źródłowych, konfrontacja różnych rodzajów pisarstwa historycznego itp./.

4. Ś r o d k i i m e t o d y n a u c z a n i a

Dobór środków dydaktycznych i metod pozostawia się do decyzji nauczyciela. Należy jednak brać pod uwagę, że podawane przez nauczyciela wiadomości powinny stanowić tylko niezbędną podstawę do samodzielnego wysiłku myślowego uczniów - do wykrywania związków między faktami historycznymi, ich porównywania, uogólniania i wartościowania, sprawdzania słuszności przytaczanych twierdzeń, umiejętnej selekcji danych itp. W klasach młodszych ze zrozumiałych względów dominować będą metody podające: poprawne pod względem rzeczowym, spójne logicznie, barwne, silnie oddziałujące na wyobraźnię ucznia opowiadanie nauczyciela ma duże walory dydaktyczne. W klasach starszych preferować należy metody poszukujące, a zwłaszcza pracę pod kierunkiem oraz nauczanie problemowe. Metody te skutecznie przyczyniają się do rozwoju zdolności poznawczych uczniów i najlepiej też przygotowują ich do edukacji permanentnej. Należy w miarę możliwości pokazywać historię jako naukę żywą, podejmującą coraz to nowe problemy. Ważne jest też, aby absolwent szkoły 10-letniej zdawał sobie sprawę z dyskusyjności niektórych sądów historycznych i próbował sam - w oparciu o dostępne mu materiały - odpowiedzieć sobie na nurtujące go pytania.

Ważnym środkiem dydaktycznym w nauczaniu historii jest i pozostanie podręcznik szkolny. W klasach młodszych należy wdroyć uczniów do starannej lektury podręcznika a także nauczyć ich umiejętnego korzystania z zamieszczonych w nim mapek, ilustracji, fragmentów źródeł, tabel itp. W klasach starszych zaleca się organizowanie samodzielnej pracy uczniów na podstawie podręcznika, tekstów źródłowych i odpowiednio dobranej lektury uzupełniającej.

Ważnym narzędziem pracy ucznia i nauczyciela są opracowania kartograficzne: mapy i atlasy historyczne. Należy wyrobić u uczniów nawyk lokalizowania wydarzeń historycznych w przestrzeni a także w miarę możliwości nauczyć ich korzystania z materiałów kartograficznych przy rozwiązywaniu zagadnień historycznych.

W szerokim zakresie powinny być też wykorzystywane w nauczaniu historii - zwłaszcza w klasach młodszych - środki audiowizualne, które ułatwiają uczniom wyobrażenie sobie przeszłości, a także powodują wzrost zainteresowania przedmiotem.

Bardzo ważną sprawą - zwłaszcza w warunkach systemu liniowego - jest zabezpieczenie trwałości wiedzy ucznia. Utrwalenie wiadomości powinno być przedmiotem nieustannej troski nauczyciela i towarzyszyć każdej metodzie pracy, zarówno poszukującej, jak i podającej. Zaleca się stałe nawiązywania do poznanych wcześniej wiadomości a także organizowanie specjalnych lekcji poświęconych systematyzowaniu i utrwalaniu wiedzy uczniów. Szczególne znaczenie ma trwałe opanowanie przez uczniów podstawowych pojęć historycznych. Chodzi tu nie tyle o znajomości definicji ale umiejętność posługiwania się pojęciami w różnych kontekstach zdarzeniowych.

5. Korelacja z innymi przedmiotami

Przed rozpoczęciem nauczania historii należy przeprowadzić analizę dydaktyczną programu w kontekście zadań szkoły oraz korelacji z innymi przedmiotami.

Nauczanie historii powinno cechować dążenie do integralnego wiązania różnych dziedzin życia społecznego. Dlatego trzeba skupiać i syntetyzować wiadomości zdobyte przez uczniów na lekcjach innych przedmiotów. Na przykład wiadomości o wielu ważnych odkryciach i wynalazkach w dziedzinie fizyki, chemii, biologii, geografii mogą i powinny być na lekcjach historii powiązane z całokształtem warunków kulturalnych, społeczno-gospodarczych i politycznych, panujących w danym okresie historycznym. Historyk ma też możliwość wykazywania wpływu nauk przyrodniczych i społecznych na rozwój techniki, życia społecznego i kulturalnego.

Wiele istotnych związków ma historia z nauką języka polskiego. Historia ułatwia umiejscowienie w czasie i należyte zrozumienie utworów literackich oraz opisanych w nich wydarzeń z przeszłości. Lektura zaś polonistyczna, zwłaszcza o tematyce związanej z walką narodowyzwoleńczą, okupacją hitlerowską i z budownictwem socjalistycznym w naszym kraju, poszerzy wiadomości historyczne i spotęguje emocjonalny stosunek do tych zagadnień. Odwołując się do utworów literackich należy pamiętać o ich specyfice poznawczej, wyrażającej się m.in. w fikcji literackiej.

Przy omawianiu zagadnień z zakresu kultury nauczyciel historii powinien także wykorzystywać wiadomości uczniów uzyskane na lekcjach wychowania plastycznego i muzycznego.

Poważną pomoc w nauczaniu historii stanowią wiadomości uczniów z zakresu geografii. Znajomość środowiska geograficznego pozwala lepiej zrozumieć przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne. Ponadto lekcje geografii przyczyniają się do wyrobienia lepszej orientacji przestrzennej i sprawności w posługiwaniu się mapą.

Wiadomości zdobyte na lekcjach historii stanowią z kolei cenną pomoc w realizacji programu propedeutyki nauki o społeczeństwie. Materiał nauczania historii stanowi podbudowę dla wykładu materializmu historycznego, dostarcza też wielu danych niezbędnych przy omawianiu problematyki życia społeczno-gospodarczego, ustroju oraz kultury PRL i współczesnego świata.

Obowiązkiem nauczyciela historii jest zaznajomienie się z programami nauczania innych przedmiotów, a także utrzymywanie ścisłego kontaktu z innymi nauczycielami dla wzajemnego informowania się i uzgadniania toku pracy dydaktyczno-wychowawczej. Pozwoli mu to zorientować się, jakie wiadomości rzeczowe oraz pojęcia zostały już wprowadzone na lekcjach innych przedmiotów, aby na lekcjach historii móc się do nich odwołać, uzupełnić je i rozwinąć.

II. UWAGI SZCZEGÓŁOWE

Klasa IV

Nauczanie historii w klasie IV stanowi etap propedeutyyczny, przygotowujący uczniów do systematycznego uczenia się w historii w klasach V-X. Uczeń klasy IV po raz pierwszy styka się z wiedzą historyczną wyodrębnioną w osobny przedmiot nauczania, poprzedzony luźnymi informacjami w klasach I-III o życiu ludzi w dawnych czasach. Specyficzne cechy nauczania historii w klasie IV wynikają z właściwości

psychicznych i możliwości poznawczych uczniów w wieku lat 10-11. Materiał nauczania umożliwia barwne przedstawienie obrazów z przeszłości oraz rozwijanie zainteresowań uczniów historią. Punktem wyjścia każdego tematu są epizody ujęte w formę opowiadania. Zakres treści poszczególnych tematów określają informacje historyczne obejmujące wydarzenia, daty i nazwiska. Epizody wskazane w programie mają charakter propozycji. Nauczyciel ma prawo doboru epizodów. Tam gdzie to jest możliwe można posługiwać się w doborze epizodów materiałem z historii regionalnej lub lokalnej.

Dział I "O czym będziemy się uczyli na lekcjach historii" zapoznaje uczniów wstępnie z przedmiotem nauczania w oparciu o przykłady z najbliższego środowiska.

Materiał nauczania zawarty w dziale II "Życie ludzi w dawnych czasach" ukazuje zmienność czasu historycznego na przykładzie przeobrażeń życia ludzi od czasów najdawniejszych po dzień dzisiejszy. Kształtowanie pojęcia czasu historycznego na tym etapie nauczania odbywa się w oparciu o zrozumiałe dla uczniów zmiany w kulturze materialnej, obrazujące życie ludzi w różnych okresach historycznych.

Materiał nauczania działu III "Obrazy z dziejów Polski" przedstawia epizody z dziejów ojczystych. Są one bliskie rozumieniu i uczuciom dziecka, odpowiadają poziomowi jego rozwoju intelektualnego. Podobnie jak materiał nauczania poprzednich działów mają one rozwinąć zainteresowania historią, przygotować uczniów do systematycznego uczenia się historii przez coraz lepsze rozumienie perspektywy czasu, wzbogacanie pojęć itp. Program klasy IV rezygnuje z ciągłości historycznej. Wybrane zostały z historii Polski momenty podstawowe, które wydają się najbardziej dostępne umysłowi dziecka.

Dobór obrazów i ich zestawienie ukazuje najważniejsze zmiany polityczne, społeczne i kulturalne zachodzące w dziejach ojczystych. Poszczególne epizody stanowiące wprowadzenie do poznania wybranych faktów historycznych są osnute na tle wydarzeń historycznych, wiążą się z postaciami i miejscowościami historycznymi. Ważną rolę odgrywają tu informacje nauczyciela, które wraz z epizodami - dają przybliżony obraz faktu historycznego.

Cele dydaktyczno-wychowawcze i możliwości percepcyjne uczniów wyznaczają sposób ujmowania materiału historycznego: obrazowość i żywość ujęcia, prostotę i jasność wypowiedzi nauczyciela. Realizacja tego postulatu będzie możliwa, gdy obrazy będą przedstawiane plastycznie, oddziałując na umysł i uczucia dziecka. Preferować należy metody słowne (barwny opis, opowiadanie) oraz oglądowe (wykorzystanie ilustracji, przezroczy, filmów itp.). Na tym poziomie nauczania uczniowie powinni być wdrażani do umiejętnego korzystania z podręcznika oraz wybranych fragmentów beletrystyki historycznej.

Realizując II i III dział programu klasy IV trzeba przeprowadzać z uczniami ćwiczenia z linią chronologiczną, aby nauczyć umieszczania faktów w przedziałach czasowych 2500, 1000, 250 i 100 lat celem lepszego wyobrażenia perspektywy historycznej oraz przemian w czasie. Nie wprowadza się jeszcze pojęcia: przed naszą erą i w naszej erze. W toku realizacji III części programu należy wprowadzić ćwiczenia z mapą, wykorzystując wiadomości uczniów z lekcji geografii. Uczniowie powinni wskazywać na mapie Polski /geograficznej i historycznej/ występujące w materiale nauczania ważniejsze miejscowości; rzeki itp.

Do procesu dydaktycznego należy w miarę możliwości wprowadzić elementy zabawy przybliżające uczniom wydarzenia historyczne. Wskazane jest organizowanie inscenizacji wybranych obrazów historycznych na podstawie scenariusza przygotowanego przez nauczyciela. Można także organizować quizy i konkursy historyczne.

Klasa V

Materiał nauczania klasy V obejmuje rozległy okres od czasów najdawniejszych aż do wczesnego średniowiecza /X w./ W okresie tym powstawały i narastały nierówności majątkowe i społeczne, tworzyły się coraz wyższe formy organizacji społecznej. Wielkie osiągnięcia społeczeństw Wschodu Starożytnego, a przede wszystkim Starożytniej Grecji i Rzymu w dziedzinie nauki i kultury uformowały solidną podstawę, na której opierała się cywilizacja europejska wieków następnych. W końcowej fazie tego okresu pojawiły się przesłanki umożliwiające powstawanie państw i narodów średniowiecznej Europy.

Realizując program nauczyciel powinien zwrócić uwagę m.in. na to, że doskonalenie narzędzi i metod pracy prowadziło do podniesienia się poziomu życia ludzi. Ważne też jest zrozumienie przez uczniów wpływu położenia geograficznego i warunków naturalnych na życie ludzi i charakter ich zajęć. Uczeń powinien też zrozumieć następstwa pojawienia się nierówności majątkowych, społecznych i politycznych /bogaci-biedni, wolni-niewolnicy, feudałowe-zależni chłopci, panujący-poddani/.

Jednym z najistotniejszych zadań nauczania w klasie V powinno być również uświadomienie uczniom znaczenia dorobku świata antycznego w dziedzinie nauki i kultury dla epok późniejszych. W miarę możliwości należy podkreślać żywotność wielu istotnych elementów tej kultury w czasach współ-

czesnych /np. alfabet, zasady architektury antycznej, teatr/

Przy omawianiu przełomu starożytności i średniowiecza ważne jest ukazanie uczniom odmienności zasad rodzącego się świata feudalnego /powstanie nowych podziałów społecznych i politycznych/ oraz procesu kształtowania się Europy średniowiecznej. Należy też przedstawić powstanie i wzajemne oddziaływanie najważniejszych kręgów kulturowych /Zachodnia Europa, Biznacjum, Islam/ we wczesnym średniowieczu.

Wsztańcenie uczniów w klasie V wymaga nieustannej i szczególnej troski o zachowanie zgodności pomiędzy stopniem trudności zdobywanej przez uczniów wiedzy historycznej a ich możliwościami poznawczymi. Nauczyciel powinien się starać o przedstawienie faktów z przeszłości w sposób możliwie obrazowy i plastyczny. Zadanie to powinno ułatwić ugrupowanie materiału nauczania /w pierwszym półroczu/ w formie wyodrębnionych epizodów - obrazów. Możliwe często należy posługiwać się środkami poglądowymi /ilustracje, przezrocza, modele/, a także starannie dobranymi fragmentami literatury pięknej /np. J. Parandowskiego - Dysk olimpijski/. W toku nauczania powinny być możliwie często wykorzystywane mapy historyczne.

Efektom nauczania w tej klasie powinno być zrozumienie przez uczniów wczesnych faz rozwoju społecznego. Idzie tu przede wszystkim o procesy różnicowania majątkowego i społecznego ludzi oraz formowanie i rozwój państw. Uczniowie powinni rozumieć zasadnicze różnice ustrojów politycznych świata starożytnego i pojąć istoty odmienności formacji niewolniczej i feudalnej.

Uczniowie powinni poznać i trwale przyswoić sobie najważniejsze osiągnięcia kultury antycznej /np. pismo, religia, literatura, prawo, sztuki plastyczne, matematyka, astronomia/.

Realizacja materiału klasy V powinna wzbudzić u młodzieży uczucia podziwu i szacunku dla pracy ludzi najdawniejszych epok. Uczniowie powinni zrozumieć, że na wspólny dorobek cywilizacyjny ludzkości składają się osiągnięcia różnych ludów. Pożądane jest pokazanie zależności istniejącej między stopniem udziału obywateli w życiu społecznym i politycznym a osiągnięciami w dziedzinie kultury /rozkwit kultury w warunkach demokracji ateńskiej i jej regres w okresie schyłku starożytności i wczesnego średniowiecza/. Wojny grecko-perskie powinny być okazją dla ukazania różnic między greckim wojskiem obywatelskim walczącym w obronie ojczyzny, a zwerbowaną przy użyciu siły armią agresywnego państwa perskiego. Lekcja poświęcona igrzyskom olimpijskim w starożytnej Grecji daje możliwość ukazania głębokich humanistycznych i do dziś aktualnych założeń tych igrzysk.

W zakresie realizacji celów kształcących ważne jest, aby uczeń klasy V: umiał z uwagą wysłuchać opowiadania nauczyciela, posiadał wstępną umiejętność pracy z podręcznikiem, był w stanie sporządzić proste notatki ze wskazanych partii podręcznika, umiał zreferować własnymi słowami treści dotyczące wskazanego uprzednio epizodu historycznego, przestrzegając chronologicznej kolejności faktów i wskazując na najprostsze związki przyczynowo-skutkowe zachodzące między nimi, potrafił posługiwać się mapą historyczną w elementarnym zakresie, umiał spożytkować dla potrzeb nauki historii informacje płynące z mapy fizycznej oraz posiadał elementarną znajomość chronologii.

Wskazane jest przeprowadzanie z uczniami ćwiczeń z taśmą chronologiczną /m.in. obliczanie odstępu czasu - liczby lat - między wybranymi wydarzeniami historycznymi i dniem dzisiejszym, określenie wieku, w którym te wydarzenia

miały miejsce; wprowadzenie w rachubę czasu - wydarzenia sprzed i z naszej ery/. Ważna jest też umiejętność sporządzenia prostych zestawień chronologicznych.

Klasa VI

Materiał nauczania klasy VI obejmuje okres od początków państwa polskiego /X w./ do końca XV wieku. Jest to okres kształtowania się i rozkwitu feudalnych stosunków gospodarczo-społecznych i ustrojowych; okres powstania i umacniania się państw europejskich, które przetrwały do czasów nowożytnych.

W okresie tym rozwój Europy postępuje odmiennie niż społeczeństw innych kontynentów, co w efekcie u schyłku epoki daje cywilizacji europejskiej przewagę materialną i organizacyjną. W sferze kultury dominuje światopogląd religijny. Na ten okres przypadają początki wyodrębniania się narodów i formowanie państw narodowych w Europie.

W dziejach Polski jest to okres narodzin i umacniania się państwa i narodu polskiego. Od początku swego istnienia Polska odgrywa doniosłą rolę wśród państw Europy Środkowo-Wschodniej, a jej kultura - szczególnie XIV-XVI wieku - stanowi ważny wkład do ogólnego dorobku kulturalnego Europy w tej epoce.

Materiał nauczania kl. VI powinien ukształtować nawyk rozpatrywania dziejów ojczystych w powiązaniu z dziejami powszechnymi. Np. uczeń powinien dostrzegać związków między sytuacją polityczną Polski na przełomie X-XI wieku, a polityką Ottonów i Henryka II; powinien wiedzieć związek między unią Polski z Litwą, a zagrożeniem krzyżackim dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Ukażwi to uczniom zrozumienie

miejsca i roli Polski wśród innych państw Europy średnio-wiecznej.

Materiał nauczania powinien nadto ukształtować wśród uczniów świadomość współzależności między zjawiskami gospo-darczymi, społecznymi, politycznymi i kulturalnymi. Można tę współzależność pokazać na przykładzie miast w Polsce. Omawianie monarchii stanowych może dać także okazję do uka-zania zależności między tą formą ustrojową, a wewnętrznym rozwojem społeczeństwa średniowiecznego.

W klasie VI dominować będzie pogadanka jako wiodąca metoda przekazywania uczniom wiadomości historycznych. Stopniowo powinien jednak nauczyciel wprowadzać rozmowę nauczającą, rozwijać umiejętności uczniów w zakresie pracy z podręcznikiem. Nauczyciel powinien również posługiwać się często tablicami chronologicznymi i synchronistycznymi, mapami historycznymi, przezroczami, ilustracjami /planszami oraz ilustracjami w podręczniku/.

Nauczyciel powinien też zapoznać uczniów z prostymi publikacjami popularnonaukowymi i nauczyć korzystania z nich /m.in. sporządzenie planu, streszczenie/. Należy zwrócić uwagę na potrzebę odróżniania tekstu zbeletryzowanego od literatury popularnonaukowej. W toku nauczania należy wpro-wadzić ćwiczenia oparte o ilustracje historyczne i po-kazać uczniom, jak wiele informacji zawiera źródło ikonogra-ficzne. Zadaniem nauczyciela powinno być też stałe doskona-lenie umiejętności uczniów związanych z posługiwaniem się mapami.

Przyswajając sobie materiał nauczania klasy VI uczeń powinien osiąść: znajomość zasadniczych cech epoki feudalnej, jej podstaw gospodarczych, rozwarstwiania społecznego

i stosunków klasowych. Powinien też znać najważniejsze formy ustrojowo-prawne oraz podstawowe elementy geografii politycznej i kulturalnej Europy średniowiecznej.

Szczególą uwagę ma znajomość początków i rozwoju państwa oraz narodu polskiego na tle innych państw i narodów Europy.

Uczeń powinien też dostrzegać odmienności rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego Europy na tle innych kręgów cywilizacyjnych /np. Islamu/, zwłaszcza pod koniec omawianej epoki.

Uczeń powinien znać m.in. następujące procesy i zjawiska historyczne:

- kształtowanie się i początki państwa polskiego; migracje okresu średniowiecza, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowo-Wschodniej /kolonizacja/; wyprawy krzyżowe jako konfrontację świata chrześcijańskiego i muzułmańskiego; uniwersalny charakter kultury chrześcijańskiej i walkę między cesarstwem i papieżem o prymat w Europie; charakter przemian gospodarczych i społecznych; rolę Krzyżaków w dziejach Polski i Europy Środkowo-Wschodniej; rozwój kultury, oświaty i sztuki; charakter uniwersalny, narodowy i stanowy kultury średniowiecznej; proces jednoczenia państwa polskiego i budowy monarchii stanowej w Polsce; kryzys feudalizmu w Europie Zachodniej XIV-XV wieku; polityczne tendencje integracyjne Europy Wschodniej /państwo litewskie, państwo moskiewskie /; unie

polsko-węgierskie i polsko-litewskie; ruchy religijno-społeczne i polityczne w średniowieczu, ze szczególnym uwzględnieniem ruchu husyckiego; problem turecki w Europie późnego średniowiecza; początki demokracji szlacheckiej w Polsce; przyczyny i przebieg wielkich odkryć geograficznych.

W toku nauczania historii w klasie VI powinna zostać udoskonalona umiejętność sporządzania przez ucznia - pod kierunkiem nauczyciela - prostych streszczeń rozdziałów z podręcznika, a także z przeczytanej lektury popularnonaukowej /historycznej/.

Uczeń powinien opanować umiejętność prawidłowego porządkowania wydarzeń historycznych w kolejności chronologicznej oraz dostrzegać proste związki genetyczne i przyczynowe między faktami.

Klasa VII

Zasadniczym zadaniem nauczyciela historii w klasie VII jest ukazanie uczniom przełomowego znaczenia epoki nowożytnej dla ukształtowania się współczesnego świata. Przy omawianiu narodzin Renesansu trzeba zwrócić uwagę na naczelną pozycję gospodarczą Włoch w tym czasie. W zakresie stosunków społeczno-gospodarczych należy zwrócić szczególną uwagę na genezę i rozwój systemu kolonialnego, jego skutki społeczne i gospodarcze, na kryzys feudalizmu, początki i rozwój systemu kapitalistycznego. W zakresie stosunków polityczno-społecznych uczniowie powinni poznać proces powstawania i rozwoju nowożytnych państw i społeczeństw, ich najważniejsze systemy ustrojowe, osiągnięcia kulturalne, a także przyczyny i mechanizmy wielkiej rewolucji burżuazyjnej we Francji. Dla zrozumienia dziejów ojczystych szczególnie ważne jest poznanie osiągnięć Polski XVI

wieku, następnie genezy, przejawów i skutków kryzysu państwa i społeczeństwa polskiego w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku, wreszcie - odrodzenia życia społeczno-politycznego, gospodarki i kultury po I rozbiórce Polski. Należy dbać o to, by uczniowie dostrzegali związek między gospodarką, stosunkami społecznymi, politycznymi i kulturalnymi /np. kryzys Rzeczypospolitej XVII-XVIII w., rewolucje burżuazyjne w Anglii i we Francji/, zdawali sobie sprawę ze związków między historią Polski a powszechną /np. przyczyny upadku państwa polskiego/, rozumieli znaczenie rozwoju stosunków kapitalistycznych dla powstawania nowych stosunków społecznych /np. nowa szlachta, mieszczaństwo, początki klasy robotniczej/, zdawali sobie sprawę z konsekwencji przemian światopoglądowych i ideologicznych w epokach Renesansu i Oświecenia.

W tej klasie należy nadal doskonalić samodzielną pracę ucznia z podręcznikiem. Pożądane jest organizowanie dyskusji nad odpowiednio wybranymi problemami. Nauczyciel powinien okresowo zlecać uczniom przygotowanie wybranych artykułów z "Mówią Wieki" lub fragmentów wskazanych opracowań popularnonaukowych. Celowe byłoby omówienie problematyki wybranych artykułów i opracowań na lekcji, specjalnie temu poświęconej.

Pożądane jest możliwie częste sięganie do fragmentów tekstów źródłowych, z przewagą źródeł narracyjnych i normatywnych, które uczniowie powinni interpretować pod kierunkiem nauczyciela. Celowe jest stosowanie niewielkich objętościowo pisemnych prac domowych kształcących umiejętność selekcji materiału i precyzji wypowiedzi. Regułą na lekcjach i w pracy domowej ucznia musi być stałe posługiwanie się mapą. Pożądane jest sporządzenie przez uczniów tablic synchronis-

tycznych, słownika poznawanych na lekcjach terminów, a dla paru /2-3/ wybranych tematów opracowanie podsumowującego referatu /po omówieniu problemu w klasie/. Pogłębienie wymienionych umiejętności /szczególnie praca z tekstem źródłowym i książką popularnonaukową/ powinno odbywać się na specjalnie zaplanowanych ćwiczeniach.

Uczniowie powinni przyswoić sobie problematykę rozszerzania horyzontu geograficznego w epoce nowożytnej, znać początki imperiów kolonialnych, rozumieć konsekwencje eksploatacji kolonialnej krajów zamorskich.

Uczeń powinien znać i rozumieć genezę i rozwój renesansu we Włoszech i w innych krajach europejskich a zwłaszcza w Polsce; procesy powstawania i rozwoju kapitalizmu, utrwalania się podziału Europy na dwie strefy gospodarcze /uprzemysłowioną i rolniczą/; poznać istotę i skutki reformacji. Zapoznać trzeba uczniów zarówno z systemami absolutnymi nowożytnej Europy /Europa Zachodnia i Rosja/, jak i demokracją szlachecką w Rzeczypospolitej i jej przemianami.

Znajomość problematyki Unii Lubelskiej i jej konsekwencji w zakresie politycznym /zwrot ku wschodowi/, gospodarczym, społecznym i kulturalnym pozwoli uczniom zrozumieć miejsce Polski XVI w. w Europie, a także przyczyny załamania się Rzeczypospolitej w połowie XVII w. Uczniowie powinni rozumieć rolę stosunków polsko-moskiewskich i rosyjskich w XVII i XVIII w. w związku z kryzysem i upadkiem Rzeczypospolitej. Wszechstronna prezentacja Oświecenia zachodnioeuropejskiego i polskiego pozwoli uczniom zrozumieć korzenie i zasady stosunku współczesnego człowieka do świata i ludzi, genezę i treść aktualnych niejednokrotnie do dziś zasad współżycia społecznego i ideologii politycznych.

Poznanie dziejów Sejmu Wielkiego i jego reform powinno prowadzić do przekonania, że społeczeństwo polskie potrafiło dźwignąć państwo z upadku. Dzieje Wielkiej Burżuazyjnej Rewolucji Francuskiej zapoznają uczniów z mechanizmami wielkich ruchów społeczno-politycznych, zmiernym ancien regime'u i zasadami, na których zbudowane zostały fundamenty XIX-i XX-wiecznej Europy.

Uczeń powinien być przekonany, że pozytywnymi zjawiskami w dziejach Polski były m.in. tolerancja religijna, fakt pokojowej koegzystencji wielu narodowości i kultur w jednym państwie, osiągnięcia kultury Rzeczypospolitej XVI-XVII w., reformy zmierzające do odrodzenia państwa polskiego. Akcentować należy prawo narodów do samodzielnego bytu państwowego, patriotyczne postawy obywatelskie, dorobek europejskiego i polskiego Oświecenia. Uczeń powinien umieć wyjaśnić negatywną rolę takich zjawisk, jak: prześladowanie religijne, kolonializm, poddaństwo chłopów, egoizm stanowyszlachty wszelkie formy wyzysku, anarchię, ingerencję obcych państw w sprawy wewnętrzne innych narodów itp. Uczeń powinien zrozumieć złożoność oceny takich zjawisk, jak: folwark pańszczyźniany, kapitalizm, zwrot polskiej polityki w kierunku wschodnim, zasady ustrojowe Rzeczypospolitej, absolutyzm zachodnioeuropejski.

Uczeń kończący klasę VII powinien zdobyć umiejętność sporządzania syntetycznych notatek z wykładu lub podręcznika, stawiania pytań odnoszących się do omawianego materiału, sporządzania planu lekcji w oparciu o wykład lub podręcznik, zanotowania najważniejszych problemów i wniosków z dyskusji toczzonej w klasie, przedstawienia w merytorycznie uzasadnionym porządku zagadnień składających się na szerszy problem. Przy odpowiedziach uczniów nauczyciel wi-

nien wymagać koncentrowanie się odpowiadającego na temacie. Uczeń powinien umieć sporządzać tablice synchronistyczne, porównywać analogiczne zjawiska w czasie i przestrzeni, dawać sobie radę z interpretacją wybranych fragmentów najprostszych tekstów źródłowych /zarówno opisowych jak i normatywnych/, wyrobić sobie nawyk korzystania z atlasów, umieć korzystać z encyklopedii i słowników, a także opracowań popularnonaukowych.

Klasa VIII

Materiał nauczania klasy VIII obejmuje okres obfitujący w ważne wydarzenia i zjawiska związane z genezą współczesności. Jest to okres upadku ustroju feudalnego w wielu krajach i dynamicznego rozwoju kapitalizmu, a jednocześnie narastania ostrych sprzeczności klasowych w łonie społeczeństwa kapitalistycznego w skali światowej.

W toku nauki szkolnej należy zwrócić uwagę młodzieży, że umacnianiu się w Europie i Ameryce Północnej rządów burżuazyjnych, pojawianiu się nowoczesnych ruchów politycznych, postępowi w zakresie nauki i techniki, a także wybitnym nie-raz osiągnięciom na polu literatury i sztuki towarzyszyły także zjawiska, jak nędza i wyzysk mas pracujących, dławienie ruchów wolnościowych w Europie oraz podboje i brutalna eksploatacja kolonii. Na tym tle rodzi się i rozwija socjalizm naukowy - ideologiczna podstawa emancypacyjnych dążeń klasy robotniczej i jej walki o obalenie wszelkiego wyzysku i ucisku. Przybliżenie młodzieży sylwetki K. Marksa i F. Engelsa, a także innych działaczy międzynarodowego ruchu robotniczego, jest jednym z ważnych zadań nauczania historii w klasie VIII.

Materiał nauczania przeznaczony dla tej klasy pozwala też na wypuklenie związków pomiędzy poszczególnymi dziedzinami życia społeczeństwa w XIX w. i początkach XX stulecia, pokazanie różnic w rozwoju gospodarczo-społecznym, kulturalnym i politycznym poszczególnych krajów.

Omawiając dzieje Polski XIX w. należy zwrócić uwagę, że rozwój gospodarczy i cywilizacyjny ziem polskich był utrudniony przez brak własnego państwa i podział ziem polskich między trzy mocarstwa. Jest to okres uporczywych, ofiarnych walk narodowyzwoleńczych, a także pracy organicznej nad rozwojem gospodarki, oświaty i kultury. W pierwszej połowie XIX w. motoryczną siłą narodu jest jeszcze szlachta, pod koniec jednak okresu na plan pierwszy wysuwa się klasa robotnicza, która bierze na swoje barki główny ciężar walki o postęp, sprawiedliwość społeczną i niepodległość. Należy też wypuklić takie momenty, jak wkład Polaków do rozwoju cywilizacji i kultury powszechnej, ich udział w walkach "za waszą i naszą wolność", współpracę rewolucjonistów polskich i rosyjskich, a także bohaterstwo działaczy polskiego ruchu narodowyzwoleńczego i robotniczego oraz ich walkę o wolność i sprawiedliwość społeczną.

W zakresie celów kształcących główny nacisk należy położyć na zapoznanie młodzieży z analizą tekstów źródłowych typu normatywnego, takich jak konstytucje, programy polityczne, deklaracje ideowe itp. Analiza tych źródeł nasuwa uczniom sporo trudności, wymaga tedy bardzo starannego przygotowania. Chodzi m.in. o to, aby uczniowie potrafili dostrzec i zrozumieć klasowy sens poszczególnych ideologii, a także systemów ustrojowych i politycznych.

W zakresie metod nauczania zaleca się możliwie często stosowanie pracy pod kierunkiem. Wskazane jest też organizowanie dyskusji nad wybranymi problemami, np. słusnością orientacji pronapoleońskiej w początkach XIX w., czy też walki zbrojnej w okresie Wielopolskiego lub pracy ograniczonej po upadku powstania 1863 r. W takim przypadku należy umożliwić uczniom zapoznanie się z pracami historycznymi reprezentującymi różne punkty widzenia na sprawy mające być przedmiotem dyskusji.

Uczeń klasy VIII powinien przyswoić sobie i zrozumieć najważniejsze zjawiska objęte programem nauczania, w szczególności zaś: cel i kierunki polityki francuskiej w dobie napoleońskiej, charakter dokonujących się wówczas przemian społecznych, ustrojowych i ideologicznych, znaczenie tego okresu w dziejach Polski i Europy, reakcyjne cele "Świętego Przymierza" i metody ich realizacji, główne etapy i przejawy kryzysu feudalizmu na ziemiach polskich, przyczyny i główne przejawy dążeń do niepodległości i postępowych przemian w Europie w pierwszej połowie XIX w., znaczenie Wiosny Ludów, powiązanie polskich walk narodowowyzwoleńczych z narodowymi i rewolucyjnymi walkami ludów Europy, przyczyny i charakter dążeń emancypacyjnych w Ameryce Południowej, konsekwencje przemian społecznych i ekonomicznych w Europie i Polsce w pierwszej połowie XIX w., znaczenie okresu romantyzmu dla kultury polskiej oraz świadomości narodowej, genezę i główne założenia socjalizmu naukowego, konsekwencje społeczno-polityczne upadku powstania styczniowego, następstwa zjednoczenia Włoch i Niemiec, wpływ postępu nauki i techniki na rozwój gospodarczy Europy i Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX i początkach XX w., przyczyny i skutki dokonują-

cych się wówczas przemian społecznych, czynniki dynamizujące rozwój ruchu robotniczego w tym okresie, cele i zadania powstających wówczas w Europie masowych partii politycznych, cele i metody polityki kolonialnej państw europejskich, genezę i skutki walki narodów bałkańskich o wyzwolenie się spod panowania Turcji, przyczyny i główne przejawy działań i idei organicznikowskich oraz ugodowych na ziemiach polskich po upadku powstania 1863 r. rolę Galicji doby autonomii w rozwoju życia umysłowego i kultury polskiej, znaczenie I Proletariatu, PPS oraz SDKPiL w dziejach Polski, genezę polskiego ruchu ludowego i polskich partii burżuazyjnych, znaczenie rewolucji 1905 r. w dziejach Rosji i Polski, genezę powstania dwu bloków mocarstw imperialistycznych i cele tych bloków na przełomie XIX i XX w.

Uczeń powinien dostrzegać zależność sytuacji Polaków w trzech zaborach i losów sprawy polskiej od aktualnego układu stosunków międzynarodowych i sytuacji wewnętrznej w państwach zaborczych. Powinien także zdawać sobie sprawę z wzajemnych stosunków pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego. Jednym z efektów dydaktycznych nauczania historii w tej klasie powinna być umiejętność wykazania przez ucznia znaczenia nauki i techniki dla rozwoju gospodarczego i przemian cywilizacyjnych i społecznych. Uczeń klasy VIII powinien przyswoić sobie lub pogłębić znajomość pojęć niezbędnych dla poznania i zrozumienia epoki.

W zakresie celów ideowo-wychowawczych duże znaczenie ma m.in. stworzenie w psychice uczniów emocjonalnych więzi z polskimi tradycjami walk narodowyzwoleniczych, rozbudzenie poczucia solidarności z walką narodów uciskanych, z dążeniami wyzwoleniczymi ludów kolonialnych i walką o wyzwole-

nie społeczne prowadzoną przez rewolucjonistów różnych krajów

Uczeń klasy VIII powinien być dumny z przynależności do narodu, który na swoich sztandarach wypisał hasło "za waszą i naszą wolność" i bohatersko walczył o jego urzeczywistnienie. Trwałym efektem wychowawczym powinno być takie przywiązanie ucznia do tradycji wspólnych walk rewolucjonistów polskich i rosyjskich z caratem.

Uczeń klasy VIII powinien umieć lokalizować fakty historyczne w czasie i przestrzeni, doszukiwać się związków przyczynowych i genetycznych pomiędzy nimi, dostrzegać współzależność zjawisk politycznych, gospodarczych, prawno-ustrojowych i kulturalnych, dziejów Polski i powszechnych. Ponadto uczeń klasy VIII powinien nabrać sprawności w posługiwaniu się encyklopediami i słownikami historycznymi, znać różnice między pracą popularnonaukową a powieścią historyczną, umieć zanalizować prosty tekst źródłowy o charakterze deklaracji ideowej czy programu politycznego.

Klasa IX

Materiał nauczania w klasie IX obejmuje okres od wybuchu I wojny światowej do zwycięstwa nad faszyzmem i zakończenia drugiej wojny światowej oraz początków Polski Ludowej. Jest to okres bardzo istotny w historii powszechnej. Narodziło się wówczas i umocniło pierwsze w dziejach świata państwo socjalistyczne, utworzone w rezultacie Wielkiej Rewolucji Październikowej. Stało się to przełomowym wydarzeniem w historii najnowszej.

Uczniowie klasy IX powinni zrozumieć najistotniejsze zjawiska i procesy w dziejach Polski i świata okresu międzywojennego - odrodzenie państwowości polskiej, powstanie

pierwszego państwa socjalistycznego, przemiany w światowym ruchu robotniczym, kryzys systemu burżuazyjnego, faszyzm.

Był to również niezwykle ważny okres w dziejach narodu polskiego. Po czasach zaborów powstało niepodległe państwo polskie. Lata między I i II wojną światową odegrały istotną rolę w dziedzinie pogłębiania świadomości narodowej i państwowej Polaków i umacniania się ich patriotycznych postaw. Jednocześnie w latach tych w ogniu walki klasowej z rządami burżuazyjnymi, a później w walce o niepodległość przeciwko hitlerowskim okupantom, rozwijał się i umacniał, pomnażając postępowe i patriotyczne tradycje Polaków, polski ruch robotniczy, w którego pierwszych szeregach stali komuniści. To właśnie działalność i myśl polityczna polskich komunistów i innych postępowych ugrupowań politycznych legła u podstaw narodzin Polski Ludowej.

Materiał nauczania klasy IX obejmuje również II wojnę światową. Geneza tego największego kataklizmu wojennego w dziejach ludzkości, a więc rola faszyzmu w okresie międzywojennym, a zwłaszcza w rozpętanu tej wojny, oraz sprawa międzynarodowych mechanizmów i dróg ku niej wiodących, należą do najważniejszych problemów, z jakimi zetknie się uczeń w klasie IX.

Przyswojenie sobie przez uczniów wiedzy faktograficznej przewidzianej programem klasy IX powinno pomagać uczniom w pogłębieniu rozumienia procesu historycznego. Do spraw najważniejszych w tej dziedzinie należy zrozumienie: zależności dziejów Polski i powszechnych /np. międzynarodowe uwarunkowania odzyskania niepodległości Polski, związek walki narodu polskiego z Niemcami hitlerowskimi z walką innych narodów przeciw wspólnemu wrogowi/, związków między różnymi sferami

życia społecznego, gospodarczego, politycznego i kulturalnego /np. powiązań między społeczną strukturą Polski, a jej trudnościami gospodarczymi i politycznymi/, roli dziejowego ruchu robotniczego, zwłaszcza komunistycznego /np. w budowie socjalizmu w ZSRR lub w walce z faszyzmem/, genezy ważniejszych zjawisk powszechnych /np. ogólnego kryzysu burżuazyjnego systemu demokracji parlamentarnej, kryzysów gospodarczych itp./, znaczenia dziejowego II Rzeczypospolitej dla rozwoju i umocnienia świadomości narodowej Polaków oraz zmian politycznych, jakie przyniosła światu i Polsce II wojna światowa.

Ćwiczenia mają umożliwić uczniom krytyczne podejście do tekstów źródłowych i treści przekazywanych w opracowaniach publicystycznych.

Kształcenie młodzieży w klasie IX wymaga organizowania sytuacji poznawczych umożliwiających dokonywanie coraz bardziej złożonych czynności intelektualnych przez wprowadzenie takich metod jak: analiza porównawcza, abstrahowanie, przenoszenie uogólnień na materiał nowo poznany, wartościowanie, interpretowanie, wyjaśnianie. Wzrasta w tej klasie rola bezpośredniego kontaktu ze źródłem historycznym - opracowanym dydaktycznie. Samodzielność uczniów klasy IX przejawiać się powinna w toku dyskusji, w referatach pisemnych, w stawianiu problemów i podejmowaniu własnych prób rozwiązywania ich.

Przez wdrażanie uczniów do korzystania z poważniejszych prac popularnonaukowych przygotowuje się młodzież do edukacji permanentnej. Temu samemu celowi powinna też służyć zdobywana pod kierunkiem nauczyciela umiejętność porównywania interpretacji tych samych faktów przez różnych autorów.

Przyswajaniu przez uczniów materiału faktograficznego, lepszemu rozumieniu związków wzajemnego oddziaływania na siebie różnych sfer życia społecznego powinno towarzyszyć jednocześnie kształtowanie właściwych postaw emocjonalnych wobec omawianych i poznawanych faktów i problemów. Pierwszorzędne znaczenie ma tu kształtowanie uczuć i postaw patriotycznych - dostrzeganie i docenianie wartości narodu i osiągnięć odrodzonego państwa polskiego, a także wkładu Polaków w zwycięstwo nad faszystowskimi Niemcami.

Równolegle z tym należy rozwijać uczucia internacjonalistyczne, podkreślając m.in. historyczne znaczenie ZSRR i polsko-radzieckiego braterstwa broni w latach II wojny światowej.

Jednym z najistotniejszych celów nauczania historii w klasie IX jest wyrobienie w umysłach uczniów otwartej postawy wobec świata, zrywającej z europocentryzmem. Uczniowie powinni być przekonani i umieć te przekonania uzasadnić, że dzieje ludów pozaeuropejskich stanowią istotny element dziejów powszechnych. Ważne tu jest ukształtowanie postawy zrozumienia i szacunku dla innych narodów i kultur.

Prawidłowe postawy polityczne powinny znaleźć oparcie i potwierdzenie m.in. w rozumieniu i docenianiu znaczenia Rewolucji Październikowej i dziejowej roli ruchu robotniczego.

Uczniowie klasy IX powinni wykazać umiejętność sprawnego operowania chronologią, wykonywać samodzielnie tabele synchronistyczne, sprawnie posługiwać się mapami i atlasami historycznymi, a także zestawieniami statystycznymi.

Konieczne jest opanowanie wszystkich form wypowiedzi ustnej i pisemnej, poznanych w klasach poprzednich, jak: opis, streszczenie, dyskusja. Bardzo ważne jest, aby uczniowie udoskonalili swoje umiejętności posługiwania się takimi pomocami naukowymi, jak słowniki i encyklopedie. Młodzież powinna wykazywać się umiejętnością krytycznego wykorzystywania informacji dostarczanych przez prasę, radio, telewizję i film, a dotyczących przeszłości.

W klasie IX uczniowie w znacznie większym niż poprzednio zakresie powinni w samodzielny sposób korzystać z poważniejszych lektur popularnonaukowych.

Klasa X

Materiał nauczania klasy X obejmuje okres od zakończenia II wojny światowej i początków Polski Ludowej do czasów obecnych.

Historia najnowsza i współczesna odgrywa ważną rolę w kształtowaniu osobowości ucznia. Ogromne wartości poznawcze i wychowawcze materiału historycznego zawartego w programie klasy X powinny ułatwić wychowanie ucznia na świadomego obywatela Polski socjalistycznej, zdolnego do zrozumienia zjawisk politycznych zachodzących we współczesnym świecie,

zangażowanego społecznie i politycznie, potrafiącego podjąć te zadania, jakie staną przed nim w dobie budowy w Polsce rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego.

W okresie objętym programem nauczania klasy X zaszły zasadnicze przemiany tak w świecie, jak i w Polsce. Kraj nasz znalazł się na etapie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. Został utworzony i umocnił swe pozycje światowy system socjalistyczny. Wzrosło znaczenie i rola ZSRR. W rezultacie ruchu narodowyzwoleńczego został zlikwidowany system kolonialny. Kraje Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej zaczęły odgrywać coraz większą rolę na arenie międzynarodowej. Pokojowe inicjatywy krajów socjalistycznych doprowadziły do zwycięstwa zasady międzynarodowego współistnienia, co stworzyło istotne przesłanki do trwałego pokoju na świecie. Dużą rolę odegrała tu aktywna polityka zagraniczna Polski Ludowej. Wzrosła międzynarodowa pozycja naszego kraju.

Przekazywanie młodzieży wiedzy o dziejach Polski i świata w okresie powojennym powinno odbywać się równoległe z kształceniem odpowiednich postaw politycznych i właściwego stosunku emocjonalnego do najważniejszych problemów świata powojennego. Duma wypływająca z poznania osiągnięć PRL powinna umacniać postawę patriotyczną, a świadomość powiązania Polski z krajami socjalistycznymi i docenianie ich osiągnięć pogłębiać uczucia internacjonalistyczne.

Przywyojenie sobie przez uczniów wiedzy faktograficznej objętej programem klasy X powinno pomagać im w zrozumieniu współczesności. Do spraw najważniejszych należą: problemy związane z budową socjalizmu w Polsce, uświadomienie sobie przez młodzież miejsca i roli Polski wśród krajów socjalis-

tycznych, zrozumienie roli klasy robotniczej oraz PZPR w życiu kraju oraz ZSRR i krajów socjalistycznych w świecie współczesnym, dysproporcji i niebezpieczeństw przyspieszonego rozwoju naukowo-technicznego i ekonomicznego świata, znaczenia wyzwolenia się narodów kolonialnych, postępującej integracji świata współczesnego i konieczności pokojowego współistnienia w dobie broni masowej zagłady.

W klasie X wskazane jest przeprowadzenie ćwiczeń w celu zaznajomienia młodzieży z literaturą naukową i uświadomienia jej różnic między nią a publicystyką historyczną, a także unaocznienia różnic między subiektywnym i obiektywnym spojrzeniem na wypadki dziejowe.

Uczeń klasy X powinien umieć przeprowadzić analizę porównawczą poznanych faktów i właściwie je interpretować i oceniać. Powinien także zdawać sobie sprawę z różnicy między naukowym i nienaukowym podejściem do zjawisk i faktów historycznych w obrębie historii współczesnej.

W klasie tej szczególne znaczenie mają dyskusje prowadzone pod kierunkiem nauczyciela. W dyskusjach powinna być podkreślona różnica między opracowaniami historycznymi poświęconymi historii najnowszej, a różnymi typami publicystyki poświęconej tym zagadnieniom. Realizacja programu nauczania historii powinna zachęcać młodzież do lektury prac historycznych, a także dawać jej okazję do krytycznego wykorzystywania publicystyki, np. prasowej, radiowej, telewizyjnej, co w efekcie przygotowuje młodzież do edukacji permanentnej.

Uczniowie klasy X powinni zrozumieć najistotniejsze zjawiska i procesy dokonujące się w Polsce i świecie po II wojnie światowej: przemiany społeczne i ustrojowe,

rolę ZSRR i krajów socjalistycznych w świecie współczesnym, problemy wiążące się z przyspieszonym rozwojem ekonomicznym świata.

Jednym z ważnych celów nauczania historii współczesnej w klasie I powinno być wyrobienie i umocnienie przekonania o podstawowej jedności interesów całej ludzkości i znaczeniu pokojowego współistnienia. Należy dążyć do wyrobienia u uczniów postaw szacunku i zainteresowania dla osiągnięć obcych, nawet bardzo odległych narodów i kultur.

Jednym z najważniejszych efektów nauczania historii współczesnej w klasie I musi być ukształtowanie właściwych postaw ideowych i politycznych młodzieży i jej emocjonalnego stosunku do szeregu podstawowych zjawisk. Młodzież powinna być dumna z osiągnięć Polski Ludowej na polu społecznym, gospodarczym i kulturalnym. Zrozumienie miejsca i roli PRL w obozie państw socjalistycznych powinno wzmocnić i rozwinąć uczucia internacjonalistyczne. Prawidłowe postawy ideowe powinny wyrażać się w zaangażowaniu uczuciowym młodzieży poznającej przemiany ustrojowe Polski powojennej i tendencje rozwojowe świata współczesnego.

Uczniowie klasy I powinni zdać sobie sprawę z płynności granicy czasowej między przeszłością i teraźniejszością oraz uświadomić trudności wynikające przy ocenach zjawisk należących do historii współczesnej. Powinni zdawać sobie

sprawę z wpływu, jaki wywiera brak dystansu czasowego wobec opisywanych i analizowanych zjawisk.

Konieczne jest dalsze doskonalenie form wypowiedzi ustnych i pisemnych, zwłaszcza umiejętności dyskusji i pisania referatów. Uczniowie klasy X nie powinni już mieć żadnych kłopotów w posługiwaniu się mapami i atlasami historycznymi, jak też słownikami i encyklopediami.

Jednym z najważniejszych efektów nauczania historii w klasie X powinno być wyrobienie u uczniów krytycznego stosunku do publicystyki, która, siłą rzeczy, przeważa ilościowo nad pracami naukowymi, poświęconymi historii współczesnej. Uczniowie muszą zdawać sobie wyraźnie sprawę, że publicystyka odbiega często od ścisłego i obiektywnego relacjonowania i analizowania wydarzeń i zjawisk z historii współczesnej. Absolwenci klasy X powinni też umieć zbierać i analizować relacje ustne /bądź pisemne/ dotyczące historii najnowszej.

Wskazania dla edukacji równoległej

Ze szkolną edukacją historyczną łączy się oświata równoległa i permanentna. Ma ona do odegrania ważną rolę w pogłębianiu i utrwalaniu wiedzy szkolnej. Współdziałanie edukacji paralelnej z oświatą szkolną pozwala na odciążenie programu historii od nadmiaru materiału szczegółowego oraz na uzupełnienie wiadomości uwzględnionych w programie, informacjami przekazywanymi przez telewizję, radio, film oraz prasę. Środki masowego przekazu powinny w swoich planach perspektywicznych uwzględnić problematykę historyczną pod kątem uzupełnienia, pogłębienia i rozszerzenia wiedzy historycznej uczniów. Odczuwa się szczególnie potrzebę zapoznania młodzieży z wybitnymi postaciami zarówno z dziejów Polski jak i powszechnych od starożytności po współczesność. Należałoby też rozszerzać wiedzę szkolną w zakresie historii kultury.

Dla uczniów klasy V potrzebne są audycje, filmy i wydawnictwa dotyczące świata starożytnego, a zwłaszcza kultury antycznej i wczesnego średniowiecza. Uczniowie klasy VI powinni na drodze edukacji równoległej pogłębiać wiedzę o dziejach Polski od powstania państwa do XIV wieku. Obok dziejów ojczystych należałoby zapoznawać uczniów z ważnymi wydarzeniami i zjawiskami historycznymi w innych krajach omawianej epoki. Wskazane byłoby wzbogacanie wiedzy o odkryciach geograficznych i kulturze krajów pozaeuropejskich. Uczniom klasy VII należałoby rozszerzyć wiadomości o kulturze czasów odrodzenia, baroku i oświecenia w Polsce oraz

w innych krajach, zwłaszcza tych, które są pominięte w programie. Podobnie należałoby uwzględnić reformację w różnych krajach Europy. Niezbędne jest wzbogacenie wiedzy uczniów o powstaniu i rozwoju kapitalizmu.

Program klasy VIII obejmuje materiał z dziejów XIX wieku, który z uwagi na ograniczone możliwości czasowe pomija wiele ważnych wydarzeń. Na szczególne uwzględnienie w edukacji równoległej zasługują: walka narodu polskiego o niepodległość oraz przemiany społeczne i kulturalne. Istotne miejsce zajmują dzieje polskiego ruchu robotniczego oraz jego współdziałanie z międzynarodowym ruchem robotniczym. Z historii powszechnej tego okresu szczególną uwagę należy skoncentrować na dziejach krajów pozaeuropejskich oraz podboju kolonialnym i walce z kolonializmem.

Również bogaty materiał obejmuje program klasy IX, który wymaga pogłębienia i rozszerzenia w oświacie równoległej. Uczniowie powinni mieć możliwości pogłębienia wiedzy o dziejach II Rzeczypospolitej, wojnie obronnej narodu polskiego z agresją hitlerowską oraz walce z okupantem. W zakresie dziejów powszechnych należy rozszerzyć wiedzę o obu wojnach światowych, Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej i ruchach rewolucyjnych w innych krajach oraz międzynarodowym ruchu robotniczym, powstaniu faszystów i jego agresywnym charakterze. Na uwagę zasługują również dzieje krajów pozaeuropejskich oraz rozszerzanie się ruchów wyzwolńczych w koloniach. Osiągnięcia nauki, techniki i kultury dwudziestolecia międzywojennego wymagają szczególnego uwzględnienia w edukacji pozaszkolnej.

Dzieje współczesne po drugiej wojnie światowej są w programie klasy I ujęte w sposób skrótowy z uwagi na ograniczone możliwości czasowe. Edukacja równoległa winna zapewnić uczniom możliwości pogłębienia wiedzy o powstaniu i rozwoju Polski Ludowej oraz budownictwie socjalizmu w naszym kraju. Uczniowie powinni poznać dzieje innych krajów socjalistycznych, wzbogacić wiedzę o problemach współczesnego świata. Na uwagę zasługują tu m.in. problemy krajów kapitalistycznych. W ramach edukacji równoległej uczniowie powinni również pogłębiać swoją wiedzę o proces dekolonizacji, powstaniu i rozwoju nowych krajów pozaeuropejskich, współczesnych konfliktach międzynarodowych, a także pokojowej praktyce państw socjalistycznych.

Notatki

Cenithawki

Junii 78

WARSZAWA 1977 WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

Wydanie pierwsze. Nakład 590-100 egzemplarzy. Arkuszy druk. 6,75;
Arkuszy wyd. 4,80. Zamówiono dnia 11. I. 1977 r. Druk ukończono
w styczniu 1977 r. Papier offset. kl. V, 70 g, 30,5x43,0 cm.
Zamówienie nr 1/W/77

WSiP Zakład Małej Poligrafii Warszawa ul. Pankiewicza 3